

Učiteljska profesija u Hrvatskoj od 1874. godine do danas

Dužaić, Petra

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Teacher Education / Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:147:256602>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-05**

Repository / Repozitorij:

[University of Zagreb Faculty of Teacher Education - Digital repository](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA UČITELJSKE STUDIJE

Petra Dužaić

UČITELJSKA PROFESIJA U HRVATSKOJ OD 1874. GODINE
DO DANAS

Diplomski rad

Čakovec, srpanj, 2023.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA UČITELJSKE STUDIJE

Petra Dužaić

UČITELJSKA PROFESIJA U HRVATSKOJ OD 1874. GODINE
DO DANAS

Diplomski rad

Mentor rada:

izv. prof. dr. sc. Tomislav Topolovčan

Čakovec, srpanj, 2023.

SADRŽAJ

SAŽETAK	5
SUMMARY	6
1. UVOD	6
2. PROFESIJA UČITELJ	2
2.1. Definicija učitelja	2
2.2. Poželjne osobine učitelja	3
2.3. Poslovi učitelja	4
3. POLITIČKE OKOLNOSTI U HRVATSKOJ 1874. GODINE	5
4. POLOŽAJ UČITELJA OD 1874. GODINE DO POČETKA 20. STOLJEĆA	7
4.1. Prvi školski zakon	7
4.2. Uvjeti rada i plaće učitelja od 1874. godine	8
4.3. Promjene nakon donošenja Drugog školskog zakona	8
4.4. Obrazovanje učitelja krajem 19. stoljeća	10
4.5. Hrvatski pedagoško-književni zbor	11
5. HRVATSKO UČITELJSTVO NA POČETKU 20. STOLJEĆA DO 1918. GODINE	13
5.1. Učiteljsko pitanje	13
5.2. Pokret hrvatskih učiteljica	15
5.3. Suradnja s učiteljima iz drugih zemalja	15
5.4. Važnost pedagoških časopisa	17
6. HRVATSKI UČITELJI U KRALJEVINI JUGOSLAVIJI (1918. – 1941.)	18
6.1. Prosvjetna politika nove države	18
6.2. Borbe u redovima učitelja	20
6.3. Položaj hrvatskih učitelja	21
6.4. Fašistički progoni učitelja u Istri	22

6.5. Obrazovanje učitelja između dva svjetska rata.....	23
7. ŽIVOT HRVATSKIH UČITELJA ZA VRIJEME DRUGOG SVJETSKOG RATA (1941. – 1945.).....	24
7.1. Uvjeti u školama za vrijeme rata	25
7.2. Učiteljski tečajevi i učiteljske škole	26
7.3. Učiteljeva uloga i položaj u NOB-i.....	27
8. POLOŽAJ HRVATSKIH UČITELJA U VRIJEME SOCIJALISTIČKE DRŽAVE (1945. – 1990.).....	28
8.1. Nove reforme u školstvu	28
8.2. Uvjeti rada učitelja	29
8.3. Osnivanje i rad sindikata prosvjetnih radnika	30
8.4. Udruženja učitelja	31
8.5. Učiteljske škole i Više pedagoške škole.....	31
9. UČITELJI U SAMOSTALNOJ REPUBLICI HRVATSKOJ (1990. – DANAS).....	33
9.1. Obrazovanje učitelja u Republici Hrvatskoj.....	33
9.2. Napredovanje u učiteljskoj profesiji	33
9.3. Ugled učitelja u današnjem društvu	35
9.4. Plaće i izazovi suvremenog učitelja	35
9.5. Učiteljska nagrada „Ivan Filipović"	37
10. ZAKLJUČAK	37
LITERATURA.....	38
KRATKA BIOGRAFSKA BILJEŠKA.....	42
IZJAVA O SAMOSTALNOJ IZRADI DIPLOMSKOG RADA	44

SAŽETAK

U Hrvatskoj je 1874. godine donesen Prvi školski zakon prema kojemu su učitelji dobili status državnih službenika. Tim im je zakonom osigurana plaća, imali su pravo koristiti stan u školskoj zgradi te su nakon trideset godina rada u učiteljskoj službi mogli u mirovinu. Drugi školski zakon, iz 1888. godine, smanjio je stečena prava učitelja. Novim zakonom plaće su im smanjene, radni je vijek produžen s trideset na četrdeset godina, a učiteljice, za razliku od učitelja, nisu smjele stupati u brak. Krajem 19. stoljeća učitelji osnivaju Hrvatski pedagoško-književni zbor koji se bavio pedagoškim radom. Na početku 20. stoljeća učitelji se bore za bolji položaj u društvu te za kvalitetnije obrazovanje. Crkva i politika i dalje su se miješale u školstvo te nametale svoje ideologije. Unatoč velikim očekivanjima i nadanjima do poboljšanja materijalnih uvjeta učitelja u novoj državi Kraljevini Jugoslaviji nije došlo. Početkom Drugoga svjetskog rata pred učitelje su stavljeni novi izazovi. Ratni neprijatelji često su upadali u škole te ih palili i uništavali, stoga su učitelji morali izvoditi nastavu u prirodi, šumi ili voćnjaku jer su školske učionice bile uništene. Brojni učitelji sudjelovali su u ratnim borbama i dijelili ratne strahote s narodom, a mnogi su i poginuli. Krajem Drugoga svjetskog rata formira se Federativna Narodna Republika Jugoslavija u kojoj je došlo do razvoja školstva, a uvedeno je i obvezno osmogodišnje obrazovanje. U tom je razdoblju, točnije 1945. godine, osnovan Sindikat prosvjetnih radnika. Učitelji su se osposobljavali u učiteljskim školama, na učiteljskim tečajevima te u višim pedagoškim školama, a danas se školuju na učiteljskim fakultetima diljem Republike Hrvatske te im studij traje pet godina. Iako je prošlo gotovo 150 godina od donošenja Prvoga školskog zakona, učitelji se i danas suočavaju s mnogim problemima. Niska plaća, preopterećenost administracijom, visoka očekivanja i pritisak od strane roditelja, premala sloboda u nastavi te velik broj učenika u razredu tek su neki od izazova učiteljske profesije. Standard učitelja znatno je niži u usporedbi sa standardom drugih zanimanja. Iako učitelji imaju važnu ulogu u društvu, njihov je društveni ugled vrlo nizak te se, uzimajući u obzir odgovornost koju snose, može zaključiti da su podcijenjeni.

Ključne riječi: učitelj, učiteljska profesija, društveni položaj, obrazovanje, povijest školstva, škola

SUMMARY

The Teacher Profession in Croatia from 1874 to the Present Day

The First School Law in Croatia was passed in 1874. According to it, the teachers were given the status of state officials, their salary was guaranteed, they had the right to use the apartment in the school building and after 30 years of service as teachers, they had the right to retire. The Second School Law from 1888. reduced some of the teacher's rights. The new law reduced their salary, their working period was extended from 30 to 40 years, and unlike the male teachers, female teachers weren't allowed to get married. At the end of the 19th century, the teachers founded the Croatian Pedagogical Literary Choir which was engaged in pedagogical work. At the beginning of the 20th century, the teachers were fighting for a better financial status in society and for better education. The church and politics were still interfering in education and imposing their ideologies. Despite great expectations and hopes, the financial status of the teachers did not improve in the new state of the Kingdom of Yugoslavia. At the beginning of the Second World War, the teachers were faced with new challenges. The enemies often broke into schools, burnt and destroyed them, so the teachers had to have classes in the nature, forests or orchards, because their classrooms were destroyed. Many teachers took part in war combats, shared the horrors of war with the people and a lot of them died. At the end of the Second World War, The Federative People's Republic of Yugoslavia was formed and the educational system was developed. A compulsory eight – year education was introduced. In that period, in 1945, the Union of Educational Workers was founded. Teachers were trained in teacher schools, courses and higher pedagogic schools. Today they are trained at colleges throughout the Republic of Croatia for the duration of 5 years. Although almost 150 years have passed from the First Educational Law, teachers are still facing many problems. Low salaries, administration overload, high expectations and parent pressure, too little freedom in teaching, a large number of students in classrooms, are just some of the challenges the teachers are faced with. The standard of this profession is far away from the standard of other professions. Although the teachers have a great role in society, their reputation in society is very low and underestimated in comparison with the responsibility they carry.

Key words: teacher, teacher's profession, social status, education, history of schooling, school

1. UVOD

Učiteljska je profesija iznimno važna za razvoj i napredak svakog društva. Ona se stvarala i razvijala kroz povijest, a korijene vuče još iz predcivilizacijskoga razdoblja. Nerijetko se može čuti kako je učiteljsko zvanje u prošlosti bilo mnogo cjenjenije u društvu nego danas, no učitelji su i u prošlosti osjećali potrebu za borbom za svoja prava, za zaštitom svoje struke i njezino unaprjeđenje, ali i za vlastitim obrazovanjem i usavršavanjem te poboljšanjem materijalnoga statusa. Ovaj se rad odnosi isključivo na učiteljsku profesiju u Hrvatskoj.

Povijesni put učiteljstva u Hrvatskoj bio je mukotrpan i trnovit jer su učitelji bili suočeni s različitim društveno-političkim izazovima. Brojne povlaštene društvene skupine određivale su kodekse ponašanja učitelja; u daljoj prošlosti to su određivali mitovi i svete religijske knjige, a kasnije tu ulogu na svoj način preuzima politokracija (Cindrić, 1995). U Hrvatskoj je postojalo plansko osposobljavanje i obrazovanje učitelja još u 18. stoljeću za vrijeme vladavine Marije Terezije koja je donijela važne školske reforme. Ozbiljnija profesionalizacija učiteljske struke svoj je razvoj na području hrvatskih zemalja započela u drugoj polovici 19. i početkom 20. stoljeća kada su propisane i donesene odredbe o školovanju učitelja te njihovim radnim obvezama, pravima i plaćama. U ovome je radu naglasak stavljen na društveni položaj učitelja, njihovu plaću i prava, probleme s kojima su se susretali kroz različite političke struje te na njihovu borbu za napredovanje hrvatskoga školstva. Učiteljska profesija i njezina važnost za društvo u radu su opisane od 1874. godine, kada je donesen Prvi školski zakon, do vremena suvremene Republike Hrvatske. Rad je podijeljen na poglavlja od kojih svako predstavlja državu u čijemu je sastavu prostor današnje Hrvatske bio kroz povijest – redom su to Austro-Ugarska Monarhija, Kraljevina Jugoslavija, Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija te naposljetku Republika Hrvatska. Na profiliranje učiteljske profesije velik su utjecaj imali razvoj pedagoških znanosti, obrazovnih sadržaja i odgojnih modela te promjene prosvjetne politike i modernizacija, ali i opći napredak društva.

Cilj je ovoga rada prikazati povijesni razvoj učiteljske profesije u Hrvatskoj. Ovim se radom želi pomnije predstaviti društveno-materijalni status te položaj učitelja kroz različite političke sustave i prosvjetne politike od donošenja prvih školskih zakona do danas.

Prilikom pisanja ovoga diplomskog rada primijenjeni su teorijsko-komparativni i povijesni metodološki pristup metodologije istraživanja odgoja i obrazovanja (Anderson, 2005; Cohen,

Manion i Morrison, 2007; Creswell, 2012; Dubovicki i Topolovčan, 2020a; Dubovicki i Topolovčan, 2020b; Dubovicki i Topolovčan, 2021; Dubovicki i Velki, 2022; Gorard i Taylor, 2004; Matijević i Topolovčan, 2017; Topolovčan, 2016, 2017, 2020).

2. PROFESIJA UČITELJ

2.1. Definicija učitelja

Učitelj je osoba koja, uz roditelje, ima neizmjerljivo veliku ulogu u djetetovu životu. Učiteljski se posao oduvijek smatrao plemenitim zvanjem i kao više od obavljanja svakodnevnoga posla. Iako su mu primarni zadaci poučavanje i prenošenje znanja na učenike, učiteljeva je uloga mnogo šira. Upravo je iz toga razloga teško dati jedinstvenu definiciju učitelja koja obuhvaća sve segmente njegovog rada i njegove profesije.

Osim pojma *učitelj* u Hrvatskoj se pojavljuju još neki bliski pojmovi kao što su *predavač*, *nastavnik*, *profesor* te *prosvjetni radnik/prosvjetar*. Najčešći i najprihvaćeniji hrvatski izraz u svakodnevnom govoru jest upravo *učitelj* za koji se vežu brojne etičke i tradicijske značajke iz prošlosti. Naziv za učitelja izveden je iz glagola *učiti*. Strugar (2014) naglašava da se kod definiranja pojma *učitelj* ističu neke važne osobine, a najčešće su spomenute stručna sprema, pedagoška, metodička i didaktička osposobljenost te organizacijske vještine. Autori nude različite definicije učitelja, a Strugar (2014) ih navodi nekoliko u svojoj knjizi *Učitelj između stvarnosti i nade*. Prema njima, učitelj je:

- čovjek koji ima stručnu sprema da može obučavati, odnosno uzgajati
- opći naziv za lica koja vrše nastavu
- stručna osoba koja svoju stručnu kvalifikaciju izgrađuje i potvrđuje u dijalektičkom jedinstvu i stvaralačkom prožimanju užitih stručnih, pedagoških, socioloških, psiholoških i drugih disciplina
- osoba kojoj su društvo i prosvjetne vlasti priznale da je kvalificirana za obrazovanje i odgoj djece, omladine i odraslih; ostvaruje društvene ciljeve i zadaće odgoja, pružajući učenicima teorijska i praktična znanja i vještine

- voditelj i organizator odgojno-obrazovnog procesa, jer poznaje pedagogiju, didaktiku i metodiku u kojima je sistematizirano ljudsko iskustvo u vještini odgajanja i obrazovanja (Strugar, 2014, str. 18).

Iz navedenih definicija može se izvesti zaključak da je učitelj stručnjak koji se služi svojim znanjima iz pedagogije, didaktike, metodike i psihologije u organizaciji nastave u kojoj ostvaruje cilj i zadaće odgoja i obrazovanja (Strugar, 1993).

2.2. Poželjne osobine učitelja

Osim što ih poučava, učitelj učenike istovremeno i odgaja te bi svojim vlastitim primjerom trebao ukazivati na društveno prihvatljive moralne vrijednosti i usaditi ih svojim učenicima. Prema tome, učitelj ne može biti svaka osoba.

Unatoč tome što svi učitelji imaju jednako obrazovanje, oni se međusobno mogu znatno razlikovati prema svojim osobinama. Brojna istraživanja koja su se bavila osobinama učitelja podijelila su ih u dvije skupine: osobne ili ljudske osobine te pedagoške osobine (Strugar, 1993). Razlika je između ovih dviju skupina u tome da se ljudske osobine ne mogu naučiti i savladati, dok se pedagoške osobine mogu učiti, stjecati i usavršavati. Strugar (2014) navodi koje su poželjne osobine učitelja:

- nesebično pomaže učenicima i potiče ih u radu
- veseo, ljubazan, pristupačan
- strpljiv je s učenicima, smireno reagira
- ima razumijevanja za učenike, poštuje njihovu osobnost, ne koristi sarkazam i neprimjerene riječi
- neutralan, pravedan, pošten, autoritet i uzorit
- u primjerenim situacijama koristi humor i duhovitost
- iskazuje ljubav prema učenicima, povjerljiv, privržen
- objektivan, realan, samokritičan, prirodan
- održava demokratske odnose, dobar je suradnik.

Pedagoške osobine koje su važne za kvalitetu odgojno-obrazovnog procesa raspoređene su u tri skupine (Strugar, 2014, str. 25):

- opće, pedagoško, didaktičko-metodičko i psihološko obrazovanje učitelja
- osobine važne za organiziranje odgojno-obrazovnog procesa
- osobine važne za uspostavljanje međuljudskog odnosa između učitelja i učenika.

Da bi odgojno-obrazovan rad bio uspješan i kvalitetan, važno je da učitelj posjeduje navedene osobine, a samim time učitelj predstavlja svojim učenicima uzor i model poželjnoga ponašanja. Dakle, stručna kvalifikacija nije jedini preduvjet za učiteljsko zvanje, već i za uzorno i prihvatljivo ponašanje, neprestani rad na sebi te osobni rast i razvoj.

2.3. Poslovi učitelja

Strugar (2014) dijeli poslove učitelja u dvije povezane skupine. To su poslovi poučavanja i organizacija učenja, u koje spadaju nastavni proces i izvannastavne aktivnosti, te poslovi suradnje koji podrazumijevaju rad s roditeljima i društvenim okruženjem.

Najveći dio radnog vremena učitelj posvećuje ostvarivanju programa nastavnog područja u kojem će učenik stjecati znanja, učiti misliti i socijalizirati se u suživotu s drugim učenicima. U tom se radu pokazuje učiteljeva stručnost, pedagoško, didaktičko-metodičko i psihološko obrazovanje. Cindrić (1995) detaljnije opisuje strukturu radnog vremena učitelja koju čine:

- neposredni odgojno-obrazovni rad s učenicima, odnosno rad učitelja u redovitoj i izbornoj nastavi u razredu iz predmeta utvrđenih nastavnim planom i programom
- dodatni odgojno-obrazovni rad s darovitim učenicima
- dopunska nastava
- izvođenje programa školskih športskih i drugih klubova učenika
- poslovi razrednika; poslovi planiranja, programiranja i pripremanja nastave te drugih odgojno-obrazovnih djelatnosti
- ostali poslovi učitelja poput pripreme početka i završetka školske godine
- popravni ispiti
- pedagoški analitičko-izvještajni poslovi
- stručno usavršavanje učitelja

- izvannastavne aktivnosti
- vođenje pedagoške evidencije i dokumentacije
- suradnja s roditeljima
- dežurstvo
- sindikalna aktivnost povjerenika
- rad u stručnim tijelima škole
- druge zadaće utvrđene godišnjim planom i programom rada škole.

Na temelju nabrojanih zadaća može se zaključiti da je učiteljev posao vrlo kompleksan, raznolik i opsežan te da je učiteljeva organizacija, uz njegove kompetencije, ključ uspješnog odgoja i obrazovanja.

3. POLITIČKE OKOLNOSTI U HRVATSKOJ 1874. GODINE

Godine 1867. utemeljena je nova država, Austro-Ugarska, u kojoj su Dalmacija i Istra bile pod vlašću Austrije, a Hrvatska i Slavonija bile su u nadležnosti Ugarske. U tom je sastavu Hrvatska bila do završetka Prvoga svjetskog rata (Munjiza, 2009).

Razdoblje od 1873. do 1880. godine bilo je doba moderniziranja Hrvatske (Franković, 1958). Za vrijeme vladavine Narodne stranke i bana Ivana Mažuranića Hrvatska se počinje razvijati u modernu državu. Cilj te stranke bio je razviti samostalan kulturni život u Hrvatskoj bez ovisnosti o Ugarskoj. Iz tog se razloga vladajuća stranka zalaže za otvaranje sveučilišta i donosi niz naprednih zakona (Franković, 1995). Unatoč tomu Narodna stranka nije bila dovoljno borbena prema Mađarima koji su kočili razvoj Hrvatske i izrabljivali hrvatsko narodno bogatstvo, ponajprije bogate slavonske šume. Zbog velikog pada cijena poljoprivrednih proizvoda, prvenstvo žita, Hrvatsku je 1873. godine pogodila agrarna kriza jer je većina tadašnjeg stanovništva živjela od poljoprivrede (Franković, 1958). Takvo teško gospodarsko stanje utjecalo je i na školstvo. Naglasak se zbog agrarne krize stavljao na nastavu iz gospodarstva pa su gospodarski stručnjaci držali tečajeve iz svih grana gospodarstva. Međutim, ni obrazovanje naroda nije moglo riješiti mnogo dublje i zamršenije probleme gospodarske krize u kojoj je politička situacija bivala sve napetija. U političkoj se borbi Narodna stranka na čelu s banom Ivanom Mažuranićem pokazala kao slaba i nemoćna pod pritiskom Mađara, a pojavila se Stranka prava koja je privukla građanstvo svojim govorima protiv nepravedne politike Mađara te o idejama slobode hrvatskoga naroda i njegove neovisnosti (Franković, 1958). Narodna se stranka našla u teškom položaju te nije imala šanse za daljnji rad i političko djelovanje.

Unatoč teškoj gospodarskoj krizi u Hrvatskoj, pritisku Mađara i nepravednoj politici prema Hrvatskoj za vrijeme vladavine bana Ivana Mažuranića i Narodne stranke, to je razdoblje obilježilo niz pozitivnih promjena koje će biti ključne za razvoj tadašnjega hrvatskog školstva.

4. POLOŽAJ UČITELJA OD 1874. GODINE DO POČETKA 20. STOLJEĆA

4.1. Prvi školski zakon

Hrvatsko-ugarskom nagodbom iz 1868. godine dogovoreno je da Hrvatska može samostalno odlučivati u području sudstva, školstva i uprave (Vonić, 2012). Grupa učitelja pod vodstvom Ivana Filipovića bori se za izradu školskog zakona te zajednički izrađuju sadržaj novoga školskog zakona koji je nosio naziv *Ustav pučke škole* (Munjiza, 2009). On je poslan u Sabor na razmatranje, no sve je ostalo samo na prijedlogu.

Dolaskom bana Ivana Mažuranića na vlast 1873. godine napokon je pokrenuto pitanje školskog zakona. Ban je sazvao konferenciju kojom je i sam predsjedao. Na konferenciji prisutni su bili, uz ostale članove, Pavao Muhić i Janko Jurković koji su izradili zakonsku osnovu (Franković, 1958). Zakonska osnova poslana je u sabor na raspravljanje 1874. godine te je napokon bila prihvaćena. Prihvaćanje ovoga zakona bio je veliki događaj u povijesti hrvatskog školstva jer je Hrvatska prvi puta samostalno i autonomno uredila svoje školstvo te formalno uvela školsku obveznost (Munjiza, 2009). To je bio naš prvi školski zakon. Ovim se zakonom uvodi obvezno pohađanje jedne od pučkih škola koje se dijele na opće pučke i građanske škole. Opća pučka škola trajala je četiri godine, dok je obrazovanje u građanskoj školi iziskivalo najmanje tri godine tijekom kojih su se učenici osposobljavali za obrt, trgovinu i umno gospodarstvo (Franković, 1958). Prema novom je zakonu državi osiguran nadzor nad školstvom i obrazovanjem. Postojali su tzv. županijski školski nadzornici kojima je država prepustila nadzor, a za njih su se birali najstručniji učitelji. To su bili: Franjo Lugarož, Ivan Filipović, Franjo Durr, Dimitrij Vurelja, Marijan Vuković, Stjepan Grotić, Petar Maričić i Đuro Balog (Dubovicki i Munjiza, 2022.) Školama je upravljao školski odbor čiji su članovi bili iz redova svećenstva, učitelja te političke vlasti. Munjiza (2009) piše da je ovim zakonom jasno definirana ovlast između crkve i države u školstvu te da Crkva zadržava organizaciju i nadzor vjeronauka i odgoja. Nastava se u pučkim školama održavala na hrvatskom jeziku te se školarina nije plaćala, a školske je udžbenike propisivala Zemaljska vlada za sve pučke škole (Franković, 1958). U početku je Hrvatski pedagoško-književni zbor izdavao udžbenike, priručnike i literaturu na hrvatskome jeziku, a kasnije je vlada osnovala vlastitu nakladničku kuću *Zemaljska naklada školskih knjiga i tiskanica* koja je preuzela tu ulogu (Vonić, 2012). U ovom se razdoblju najviše istaknuo učitelj i pedagog Ivan Filipović koji se neprestano borio za bolji položaj

hrvatskih učitelja te naprednije hrvatsko školstvo. Bio je član mnogih kulturnih društava, sudjelovao je u radu hrvatskih učiteljskih skupština te izdavao časopise *Prosvjeta* i *Književna smotra* (Lukaš i Munjiza, 2010). Mnogi su ga učitelji prozvali *ocem učitelja*.

Prvi školski zakon donio je velike promjene u hrvatsko školstvo. Njime je potaknuto veće zanimanje za školovanje i napredovanje pa je samim time počeo rasti i broj škola.

4.2. Uvjeti rada i plaće učitelja od 1874. godine

Novi školski zakon donio je mnogobrojne promjene i za učitelje. On je bio rezultat borbe naprednih hrvatskih učitelja. Iako ovim zakonom učitelji nisu dobili sve ono što su tražili, na kraju su ga ipak prihvatili.

Učitelji su ovim zakonom dobili status javnih, tj. državnih činovnika. Namjesne učitelje postavlja, premješta i otpušta županijski školski nadzornik, a definitivne učitelje imenuje Zemaljska vlada na temelju raspisana natječaja (Franković, 1958). Učiteljima je osigurana mjesečna, odnosno godišnja plaća. Škole se dijele na četiri razreda zbog određivanja plaća: u školama prvoga razreda najmanja plaća iznosi 700 forinti, drugoga razreda 600 forinti, trećega razreda 400 forinti i četvrtoga razreda 350 forinti na godinu (Franković, 1958). Osim plaće, učitelji su imali pravo na stan u naravi koji se nalazio u školskoj zgradi ili na stanarinu od 15 % dotične plaće (Cuvaj, 1913, VI). U pučkoj je školi učitelj trebao biti one vjere kojoj pripada mladež koja polazi školu (Cuvaj, 1913, VI). Žensko učiteljsko osoblje izjednačuje se s muškim u svim pristojbama. Definitivni učitelji, koji su tjelesno i duševno iznemogli, imaju pravo na potpunu mirovinu nakon trideset godina provođenja u neprekidnoj učiteljskoj službi. Prema posebno određenim uvjetima učiteljsku mirovinu mogli su naslijediti udovice i djeca (Munjiza, 2009, str. 43).

Franković (1958, str. 166) naglašava da je „najpozitivnija točka novoga zakona stručni nadzor za koji su se učitelji toliko borili, i drugo, što je pučka škola postala opća, javna jer su zblizavale djecu cijeloga naroda, bez razlike vjere i crkve, one su čuvale i razvijale narodno jedinstvo“.

4.3. Promjene nakon donošenja Drugog školskog zakona

Godine 1881. ukinuta je Vojna krajina i pripojena je Hrvatskoj. Dvije godine kasnije banom je proglašen Karoly Khuen-Hedervary koji je porijeklom bio Mađar. Kroz dvadeset godina svoje vladavine u Hrvatskoj sustavno je provodio mađarizaciju, a pritom se koristio svim sredstvima da to ostvari pa je u tom razdoblju česta pojava bila izborna nasilje, korupcija, cenzure, špijunaže, politički progoni i uništavanje egzistencije (Franković, 1958).

Hrvatskom učiteljstvu ubrzo je postalo jasno da dolazi teško razdoblje i da se mora poduzeti sve da ne izgube ono što su teškom mukom postigli Prvim školskim zakonom. Hrvatski pedagoško-književni zbor priredio je 1884. godine svečanu proslavu povodom obilježavanja deset godina Prvog školskog zakona (Franković, 1958). Stjepan Basariček, jedan od istaknutijih učitelja toga vremena, održao je na svečanoj proslavi predavanje *Školski zakon prema narodnosti*. Ivan Filipović održao je govor kojim je predložio da se sva pojedinačna učiteljska društva ujedine u jedinstveni Savez hrvatskih učiteljskih društava, a nedugo nakon toga pokrenuta je i akcija za podizanje Učiteljskog doma u Zagrebu koji je predstavljao središte učiteljskog rada i znak moralne snage učiteljskog staleža, što je učiteljstvo s velikim oduševljenjem prihvatilo (Franković, 1958).

Godine 1888. izašla je u *Narodnim novinama* zakonska osnova za drugi školski zakon. Nove promjene koji je propisivao Drugi školski zakon smatrale su se korakom unazad. Zbog pripojenja Vojne krajine Hrvatskoj i velikog broja srpskog stanovništva u njoj zakon je predviđao i otvaranje autonomnih srpskih škola (Munjiza, 2009). Važnije izmjene prema Prvome školskom zakonu bile su sljedeće: vjerske škole postale su javne, građanske škole dobile su novi naziv *više pučke škole*, preparandija se prema novom zakonu naziva *učiteljska škola* i trajanje joj se produžuje na četiri godine, nakon završetka učiteljske škole učitelji polažu ispit zrelosti, županijske učiteljske skupštine održavaju se svake treće godine umjesto svake godine, samostalnost školskih nadzornika ukida se te oni postaju referenti županijskih oblasti (Franković, 1958). Prema novome zakonu nastava se odvija na hrvatskom ili srpskom jeziku (Cuvaj, 1911, VII).

Drugi je školski zakon oduzeo neka stečena socijalna prava učitelja, čak i zadirao u osobne slobode. Učiteljske su plaće smanjene. Ukida se klasifikacija škola i učitelja pa se za sve učitelje određuje jedna temeljna plaća. Plaća privremenih učitelja iznosila je 350 forinti godišnje, dok je za definitivne učitelje plaća iznosila 400 forinti godišnje (Franković, 1958). Učitelji i dalje imaju pravo na stan u naravi s drvima za ogrjev ili na stanarinu od stotinu forinti godišnje. Imaju pravo

na petogodišnji doplatak koji iznosi pedeset forinti, a mogu ih dobiti sedam tijekom svoje službe (Cuvaj, 1911, VII). Ovim su zakonom učitelji izgubili pravo na uživanje školske zemlje izuzev vrta. Radni je vijek nakon kojeg učitelji imaju pravo na umirovljenje produžen s trideset godina na četrdeset godina. Novim je zakonom učiteljicama nametnut celibat, što je izazvalo veliku raspravu. Udaja učiteljica smatrala se samovoljnim napuštanjem službe prema zakonu. Ako je učiteljica prije udaje pet godina radila taj posao, ima pravo na otpremninu u iznosu jednogodišnje plaće (Cuvaj, 1911, VII). U svome radu Škrobar (2021) objašnjava da se u to vrijeme smatralo da učiteljica nije u mogućnosti kvalitetno obavljati svoj posao u razdoblju trudnoće. U takvoj situaciji udana učiteljica mora pronaći zamjenu koja bi ju mijenjala, a to najčešće nije bila dovoljno stručna osoba, čime narušavala kvaliteta nastave i ugled škole. Smatralo se da ljudi koji nisu podržavali celibat učiteljica svojim stavom odvlače majku od njezinih majčinskih obveza, a djetetu uskraćuju majčinsku ljubav i njegu. Drugim riječima, ženska se uloga u društvu 19. stoljeća vezala uz obitelj, majčinstvo i kućne poslove, a ne uz javno djelovanje jer se smatralo da ženama tamo nije mjesto (Cuvaj, 1911, VII). U nekim je krugovima ta odredba imala pozitivan odjek te je shvaćena kao oblik emancipacije, odnosno odustajanja od obitelji zbog karijere (Škrobar, 2021). Ubrzo nakon donošenja stavka o celibatu učiteljica osjetile su se posljedice. Iste je godine velik broj učiteljica napustio profesiju zbog udaje. Kasnije je mjera malo ublažena pa su udane učiteljice smjele biti zamjenske učiteljice do dolaska stalne učiteljice. Učitelji su, prema naredbi, morali vršiti propisane crkvene i nabožne dužnosti te barem na Uskrs s učenicima obaviti ispovijed i pričest (Franković, 1958). Veliki borac za učiteljska prava Ivan Filipović bio je stavljen u mirovinu uoči donošenja Drugoga školskog zakona, što je itekako odgovaralo tadašnjoj vlasti. Za zemaljskog nadzornika imenovan je Antun Cuvaj koji je bio vrlo sposoban i ambiciozan učitelj (Franković, 1958).

Drugi školski zakon iz 1888. godine donio je niz nepovoljnih promjena za učitelje. Pogoršano im je materijalno stanje, zadire im se u osobnu slobodu, a godine službe produljene su. Sve je to izazvalo potištenost kod hrvatskog učiteljstva. Unatoč lošim prilikama u to je vrijeme sagrađen Hrvatski učiteljski dom u Zagrebu kao simbol učiteljskog rada i ljubavi prema svojoj profesiji (Franković, 1958).

4.4. Obrazovanje učitelja krajem 19. stoljeća

Budući učitelji i učiteljice obrazovali su se na preparandijama, odnosno učiteljskim školama. Učiteljska škola ima zadaću obrazovati buduće učitelje i osposobiti ih za rad u pučkim školama (Cuvaj, 1913, X). Učiteljska bi škola mladim budućim učiteljima i učiteljicama trebala usaditi oduševljenje za odgojni i prosvjetni rad, ljubav prema radu s malom djecom, neodoljivu sklonost prema nauci i knjizi, a prvenstveno treba odgojiti ljude koji će se ponositi učiteljskim imenom (Cuvaj, 1913, X).

Godine 1875. osnovana je Ženska učiteljska škola u Zagrebu (Škrobar, 2021). Kod upisa u učiteljsku školu djevojke i mladići imali su jednake kriterije, no njihov se program razlikovao. Kod obrazovanja budućih učiteljica naglasak je bio na ručnom radu i kućanstvu, dok su se budući učitelji bavili predmetom *mehaničke (obrtne) radnje u radionici*. (Batinić, Gaćina Škalamera, 2009). Donošenjem Drugoga školskog zakona 1888. godine ukinute su razlike između obrazovanja učitelja u Vojnoj krajini od onog u Hrvatskoj. Srpske autonomne učiteljske škole nalazile su se u Pakracu i Karlovcu. Obje su škole dobile pravo javnosti. Pored svake učiteljske škole morala se nalaziti opća pučka škola i školska radionica za praktičnu vježbu budućih učitelja i učiteljica pučkih škola (Cuvaj, 1913, VI). Trajanje učiteljske škole produženo je na četiri godine te je uveden ispit zrelosti i osposobljavanja kojim se stjecao status privremenog učitelja (Batinić, Gaćina Škalamera, 2009). U Osijeku je učiteljska škola otvorena 1894. godine. U Zagrebu se uz samostansku učiteljsku školu nalazio i internat. Godine 1893. uređen je internat i uz mušku učiteljsku školu u Zagrebu, a godinu kasnije i Učiteljska je škola u Petrinji dobila svoj internat (Franković, 1958). Svaka učiteljska škola imala je svoju vježbaonicu. U učiteljskim školama i vježbaonicama radili su sposobniji i bolji učitelji koji su se isticali svojim praktičnim školskim radom, a neki od njih i svojim književnim radom na pedagoškom području (Franković, 1958). Neki od istaknutijih bili su Stjepan Basariček, Skender Fabković, Milan Kobali, Tomislav Ivkanec i Miroslav Cugšvert.

Najistaknutije učiteljice tog razdoblja bile su Marija Jambrišak, Marija Fabković, Jagoda Truhelka i Milka Pogačić koje su bile vrlo uspješne i ambiciozne u svom zvanju (Škrobar, 2021). Bile su aktivne i izvan škole te pisale u časopisima poput *Napretka*. Zalažući se za modernizaciju društva, htjele su skrenuti pozornost na to da ženama nije mjesto samo u kući i obitelji, već i u učionicama, izdavaštvu i književnosti. Svojim su javnim djelovanjem bile primjer mnogim mladim ženama i budućim generacijama učiteljica.

4.5. Hrvatski pedagoško-književni zbor

Hrvatski pedagoško-književni zbor (HPKZ) najstarija je učiteljska udruga s kontinuiranim djelovanjem do danas. Osnovan je 1871. godine s ciljem širenja strukovnog i općeg obrazovanja među hrvatskim učiteljima te promicanja interesa hrvatske pučke škole (Franković, 1958).

Glavni osnivač zbora bio je Ivan Filipović, a uz njega spominje se još nekoliko suosnivača: Skender Fabković, Marija Fabković, Mijat Stojanović, Tomislav Ivkanec, Janko Tomić, Josip Glaser, Franjo Stepanek, Sebald Cihlar, Bartol Francel i Ante Truhelka (Cuvaj, 1911, VI). Nakon prihvaćanja Prvoga školskog zakona 1874. godine trebalo je izraditi nove školske knjige pa su članovi Pedagoško-književnog zbora pisali školske udžbenike za osnovne škole koji su se izdavali preko Zemaljske vlade (Franković, 1958). Osim školskih udžbenika Zbor je izdavao mnoge pedagoške knjige i časopise kao što su *Napredak*, *Književna smotra* i *Smilje*. Glasilo Hrvatskog pedagoško-književnog zbora i Saveza učitelja bio je časopis *Napredak* u kojem se pisalo o vijestima iz učiteljskih društava, područjima pedagogije i psihologije, metodičkim uputama za rad, i pregledu strane literature. Zbog toga je *Napredak* učiteljima bio vrlo vrijedan i važan. Uloga HPKZ-a bila je i upoznavanje naših učitelja s najpoznatijim stranim pedagogima prevodeći njihova najvrednija djela. Međutim, bilo je i onih kojima to nije odgovaralo. Svećenstvo se neprestano borilo protiv školskog zakona, prigovaralo novim školskim udžbenicima i pedagoškim knjigama koje su pisali i izdavali napredni učitelji, a smetao im je i rad Hrvatskog pedagoško-književnog zbora. Franković (1958, str. 201) u svojoj knjizi piše da svećenici „prigovaraju svemu novom i naprednom, jer hoće da zaustave napredak u duhu vremena, hoće da se vrati staro doba, kad su oni imali potpunu vlast nad školom“. Usprkos napadima i kritikama Hrvatski pedagoško-književni zbor okupljao je relativno velik broj članova. Zbor je bio suvlasnik Hrvatskog učiteljskog doma u kojem je 1889. godine otvorena pedagoška čitaonica za zagrebačke učitelje. Knjižnica HPKZ-a imala je zavidan broj knjiga za ono vrijeme – preko 2000 pedagoških knjiga u 3500 svezaka (Franković, 1958). Godine 1900. za predsjednika HPKZ-a izabran je Antun Cuvaj, zemaljski školski nadzornik. On je ostvario Filipovićevu ideju i otvorio iste godine Hrvatski školski muzej. U njemu je bio smješten materijal i pokušstvo s izložbi hrvatskog školstva koje su učitelji godinama sakupljali i čuvali. U sklopu knjižnice Cuvaj je organizirao Klub učiteljica. Zadatak Kluba bio je njegovati društveni život uz njegovu pomoć te priređivati predavanja, zabave i koncerte. Predsjednica tog kluba bila je učiteljica Milka Pogačić. Iako je Cuvaj volio naglašavati da ide stopama Ivana Filipovića, njegov je rad bio politički suprotan radu Ivana Filipovića. Franković

(1958) objašnjava da se Filipović snažno borio za slobodu učitelja i njihovu neovisnost o crkvenoj vlasti i političkom režimu, dok je Cuvaj činio sve da tu borbenost utiša i učini učitelje oruđem vlade i Khuenova režima kojemu je služio.

U Hrvatskom pedagoško-književnom zboru okupljali su se najbolji i najnapredniji učitelji Hrvatske. Našu pedagogiju izgrađivali se samostalno, bez veće stručne naobrazbe. Stvarali su temelje pedagogije polazeći od praktičnih potreba i problema školstva. Ideja samoobrazovanja bila je jedna od vodećih ideja hrvatskoga učiteljskog pokreta. Ti su se učitelji sami dodatno obrazovali služeći se stranom literaturom kako bi se što bolje stručno usavršili i time poboljšali hrvatsko školstvo.

5. HRVATSKO UČITELJSTVO NA POČETKU 20. STOLJEĆA DO 1918. GODINE

5.1. Učiteljsko pitanje

Početak dvadesetoga stoljeća do izražaja sve više dolaze problemi s kojima se učitelji i učiteljice u Hrvatskoj suočavaju.

Prvo važno pitanje učitelja i učiteljica odnosilo se na njihovu egzistenciju. U razdoblju u kojemu su cijene sve više rasle učitelji su imali toliko nisku plaću da su jedva preživljavali. Zbog tako teške materijalne situacije često su bili prisiljeni tražiti dodatnu zaradu kako bi mogli prehraniti sebe i svoje obitelji, što se odražavalo i na njihovo zdravlje i rad u školi. Niska plaća bila je razlog zbog kojega je učiteljima bio narušen ugled, a uz to bili su slabo odjeveni te su se slabo hranili (Tkalac, 1973). Od svih učitelja u Monarhiji učitelji u Hrvatskoj imali su najnižu plaću. Štoviše, podvornici više pučke škole i nadstražari u kaznionici imali su veću plaću od učitelja (Franković, 1958). Takvo teško stanje trajalo je duži niz godina. Iako su se učitelji uporno borili protiv takvog stanja i tražili da budu izjednačeni u primanjima kao i ostali službenici iste školske kvalifikacije, tadašnja vlast nije imala sluha za njihove probleme te nije odgovarala na njihove zahtjeve. U znak protesta učitelji su 1911. godine na skupštini Saveza obznanili „tihi štrajk“ kojem su odbili svaki kulturni i društveni rad izvan redovnih školskih dužnosti (Cuvaj, 1913, IX). Nakon skupštine učitelji su tiho demonstrirajući prošli ulicama Zagreba, no naišli su na ravnodušnost

građana i političkih stranaka (Franković, 1958). Takva pasivna rezistencija potrajala je godinu dana. Učitelji su sami odustali od nje kad su shvatili da time narod trpi štetu jer su razna kulturna i gospodarska društva u manjim mjestima prestala s radom. Cuvaj (1913, IX) navodi da je vlada ipak privremeno učiteljima dodijelila 10 % od plaće kao dodatak na skupoću, a 1912. godine plaće učitelja bile su povišene za 25 %.

Drugo važno pitanje učiteljstva, koje ih je iznimno tištilo, bilo je pitanje učiteljskog obrazovanja. Godine 1901. godine održana je glavna godišnja skupština Saveza na kojoj se raspravljalo je li tadašnje obrazovanje i osposobljavanje za učiteljsko zvanje na zadovoljavajućoj razini (Franković, 1958). Učitelji su smatrali da je potrebno mnogo više znanja od onoga što četverogodišnja učiteljska škola može dati. Davor Trstenjak na skupštini je pojasnio potrebu naprednijeg obrazovanja učitelja, no nije se odlučio za uvođenje akademskoga obrazovanja, već je predložio reformiranje postojeće učiteljske škole (Franković, 1958). Osim toga, učitelji su se još uvijek borili protiv raznih odredbi Drugoga školskog zakona iz 1888. godine. Učitelji su se našli u nepovoljnom položaju jer je njihov stručni rad nadzirala nestručna osoba koja je potom i ocjenjivala njihov nastavni rad te ga ponižavala za učenikovo neznanje (Dubovicki i Munjiza, 2022). Franković (1958) objašnjava da je učitelje osobito pogađala funkcija mjesnih školskih nadzornika koji su većinom bili župnici bez stručne spreme, ali s velikim ovlastima zahvaljujući kojima su mogli utjecati na stjecanje petogodišnjeg doplatka i tražiti reorganizaciju školskog odbora. Također, učitelji su smatrali da su kontrolne knjige pod nazivom *Knjiga opaženih mana i nedostataka pedagoško-didaktičke naravi* nerazuman i neprimjeren potez, ali 1907. godine ukida ih Milan Rojc (Franković, 1958).

Pitanja iz redova učitelja početkom dvadesetoga stoljeća ukazuju na njihovu zabrinutost zbog tadašnjeg stanja u društvu i politici. Podcjenjivanje učiteljske profesije u odnosu na druge službe, niske plaće, ignoriranje njihovih zahtjeva od strane Vlade te nadzor od manje stručnih osoba nije uspjelo pokolebati tadašnje učitelje i ugroziti njihovu predanost prema učiteljskom pozivu te želju za napredovanjem, usavršavanjem i boljim obrazovanjem.

5.2. Pokret hrvatskih učiteljica

Krajem devetnaestoga se stoljeća među učiteljicama osjetila potreba za stvaranjem posebne organizacije koja bi rješavala razna pitanja kojima se nije posvećivalo dovoljno pozornosti, ponajviše ona koja su se ticala učiteljica.

Pokret *Zajednica učiteljica* isprva su predvodile napredne učiteljice Marija Jambrišak i Klotilda Cvetišić, no do osnivanja konkretne organizacije nije došlo. Iz Kluba učiteljica, koji je osnovao zemaljski školski nadzornik Antun Cuvaj, razvila se Udruga učiteljica kraljevine Hrvatske i Slavonije s ciljem širenja općeg obrazovanja među djevojkama i stručne naobrazbe učiteljica te rješavanja pitanja koja se tiču životnih interesa učiteljica (Franković, 1958). Iz navedene udruge kasnije se razvila *Sekcija za našu djecu* čije uloge obuhvaćale ublažavanje bijede djece i brigu o njima. Vodeći se tim plemenitim mislima, Udruga je osnovala i *Kolijevku* za dojenčad i djecu do treće godine, a zatim i *Dječji dom* za veću djecu onih majki koje su preko dana bile zaposlene (Franković, 1958). Osim toga, Udruga je osnovala ferijalne kolonije za siromašnu djecu koju je o vlastitom trošku slala na svoja imanja u Zagorje. Ustanove u sklopu Udruge uzdržavale su se prihodima *Dječjeg dana* koji je u tu svrhu uveden, a podupirali su ih pripadnici vlasti, razna društva i aktivni rodoljubivi pojedinci (Franković, 1958). *Dječji dan* slavio se svake godine vrlo svečano u školama i izvan njih. Svrha *Dječjeg dana* nije bila samo stjecanje materijalnih priloga, već i populariziranje suvremene odgojne ideje. Klerikalci su se bunili protiv *Dječjeg dana* i aktivnih učiteljica jer su gubili utjecaj i ono za što su se najviše borili – izvanškolski odgoj djece i mladih (Franković, 1958). Te su novoosnovane ustanove bile od velike društvene vrijednosti. Od zagrebačkih učiteljica tražile su veliku požrtvovnost jer su uz rad u ustanovama za djecu redovno radile i u školama. Svojim plemenitim radom s djecom velike je zasluge stekla učiteljica Milka Pogačić koja je bila i predsjednica Udruge.

Pokret hrvatskih učiteljica imao je velike i važne zadatke, no unatoč tome nije se znatno proširio. Jedan od razloga bio je za to vrijeme poprilično liberalan duh pokreta, a kler je još uvijek imao dosta utjecaja na učiteljice. Učiteljice su ovim pokretom pokazale svoju nesebičnost, požrtvovnost, humanost i ljubav prema djeci, a što je najvažnije, mnogo je djece zahvaljujući njima dobilo topli dom i zaštitu.

5.3. Suradnja s učiteljima iz drugih zemalja

Iako su učitelji često bili izloženi kritikama i napadima zbog svog javnog djelovanja, njihov je rad bio prepoznat izvan granica naše zemlje. Nastale su brojne suradnje s učiteljima iz drugih, ponajviše slavenskih zemalja te su održavani razni učiteljski kongresi diljem Europe na kojima su učitelji raspravljali o mnogim važnim pitanjima.

Početak dvadesetoga stoljeća bio je buran period za hrvatske učitelje, no to ih nije spriječilo u suradnji s drugim učiteljima iz slavenskih zemalja. Brojni učitelji iz Slovenije, Bosne, Srbije, Bugarske, Poljske, Rusije, Češke, Njemačke, Mađarske i Austrije dolazili su u Hrvatsku pojedinačno ili u skupinama kako bi se pobliže upoznali s radom učiteljske organizacije. Hrvatski učitelji odlaze na velike učiteljske skupštine u Beogradu i Pragu na kojima dočekuju slavenske učitelje, a u svojim časopisima počinju pisati o suradnicima iz slavenskih zemalja (Franković, 1958). Hrvatski pedagoško-književni zbor upisuje nove članove iz Srbije, Slovenije i Češke s kojima razmjenjuju svoje časopise. Zahvaljujući tim susretima i suradnjama počela je jačati težnja za stvaranjem saveza južnoslavenskog učiteljstva, a kasnije i za povezivanjem s učiteljima iz svih slavenskih naroda u Monarhiji. Franković (1958) piše da su u *Napretku* od 1907. godine tiskani pozivi učiteljima da pristupe osnivanju i jednog i drugog saveza, no to se nije ostvarilo zbog daljnjeg razvoja političkih prilika na Balkanu. Od mnogobrojnih zajedničkih susreta najznačajniji je Kongres slavenskog učiteljstva koji se održavao od 9. do 14. kolovoza 1908. godine u Pragu s namjerom organiziranja i mobiliziranja slavenskoga učiteljstva Monarhije u borbi za nacionalna prava (Franković, 1958). Delegaciju hrvatskih učitelja na taj kongres predvodio je Davorin Trstenjak koji je na kongresu održao referat *Slobodna škola*. On je naglašavao da učitelj treba imati potpunu političku slobodu, aktivno i pasivno pravo glasa te sva građanska prava, kao i što dublju i veću stručnu obrazovanost (Trstenjak, 1908). U svojoj knjizi (1908) također snažno kritizira klerikalizam te naglašava da je u vrijeme kada je Crkva imala svu vlast nad školom učitelj bio crkveni sluga koji je uz orguljanje trebao obavljati zadatke poput čišćenja crkve, zvonjenja i čišćenja snijega oko crkve do župnog dvora te da se ti poslovi nikako ne slažu s učiteljevim uzvišenim ciljem.

5.4. Važnost pedagoških časopisa

Najpoznatije učiteljsko glasilo na početku dvadesetoga stoljeća i dalje je bio *Napredak* čiji je glavni urednik bio Stjepan Basariček. Taj je najstariji i najistaknutiji pedagoški časopis nastavio informirati učitelje o novim idejama u pedagogiji, donosio je primjere iz praktičnog rada i bogat pregled pedagoške štampe u drugim državama.

Od svih je hrvatskih pedagoških časopisa upravo *Napredak* bio taj koji se proširio preko hrvatskih granica i dobio same pohvale, osobito u Češkoj (Franković, 1958). Učitelji viših pučkih, odnosno građanskih škola nisu imali svoj časopis u vrijeme pred početak Prvoga svjetskog rata, stoga su i oni iznosili svoje probleme u *Napretku*. Godine 1908. *Napredak* je prestao biti staleškim glasilom i postaje isključivo pedagoško-stručni časopis. Zbog toga je Savez pokrenuo novi list koji se bavio staleškim pitanjima, a dobio je naziv *Hrvatski učiteljski dom* i urednik mu je bio Stjepan Šmid (Franković, 1958). Za to vrijeme u *Napretku* pišu izvrsni stručni suradnici koji školstvo i odgoj prikazuju iz raznih gledišta te se bave pedagoškim problemima. Učiteljice su imale svoj list pod nazivom *Domaće ognjište* i pod izdavaštvom Hrvatskog pedagoško-književnog zbora. List je bio namijenjen obitelji, a počeo je izlaziti 1901. godine u Zagrebu. Njegove prve urednice bile su učiteljice Marija Jambrišak i Jagoda Truhelka, a kasnije je urednički posao preuzela Milka Pogačić. List se smatrao vrlo liberalnim za ono vrijeme, no neosporivo je da je bio kvalitetno uređivan. S njime su surađivale mnoge književnice onoga vremena, ali i književnici poput Vladimira Nazora, Antuna Gustava Matoša te Dragutina Domjanića (Franković, 1958).

Uz *Napredak* izlazilo je još nekoliko pedagoških časopisa. O radikalnim idejama u pogledu reformi u školstvu, nastavi i odgoju pisalo se u *Preporodu* čiji je urednik bio Vjekoslav Košćević. Časopis koji je iznosio suvremene pedagoške ideje bili su *Škola* pod uredništvom Stjepana Širola te *Novi vaspitivač* koji su uređivali Mita Nešković i Vaso Vitojević. Naziv *Kršćanska škola* nosio je list koji je služio klerikalnim interesima, a njegov urednik je bio Stjepan Korenić.

6. HRVATSKI UČITELJI U KRALJEVINI JUGOSLAVIJI (1918. – 1941.)

6.1. Prosvjetna politika nove države

Kod južnoslavenskih se naroda pojavila težnja za ujedinjenjem u jednu državu, potaknuta nadom u oslobođenje od nacionalnog i ekonomskog ugnjetavanja. Hrvati su zajedno s drugim narodima iščekivali završetak Prvoga svjetskog rata i propast Austro-Ugarske Monarhije koja je godinama kočila njihov razvoj i napredak.

Godine 1918. stvorena je Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca (SHS), kasnije je dobila ime Kraljevina Jugoslavija. Hrvatskoj je vraćena vlast nad Dalmacijom, dok je Istra bila pod talijanskom vlašću (Rosandić, 2013). Već je na samom početku nova država pokazivala velike slabosti te su vladajući posvetili veću pažnju učvršćivanju političke vlasti nego organizaciji školstva (Munjiza, 2009). Tako je u Hrvatskoj i Slavoniji na snazi i dalje bio školski zakon iz 1888. godine uz sitne izmjene. Izrada novoga školskog zakona započela je 1919. godine. Iste su godine u Beogradu osnovani Ministarstvo prosvjete te Prosvjetni odbor koji je predstavljao stručni savjetodavni organ i bavio se pitanjima organizacije školstva i prosvjete, ali na prostorima Hrvatske i dalje je upravljalo Povjereništvo za prosvjetu Zemaljske vlade dok nisu osnovane pokrajinske uprave (Franković, 1958). Velikosrpska buržoazija svojom prosvjetnom politikom nije planirala obrazovati sav narod, a zbog toga su djeca radnika i seljaka dobila samo osnovnu naobrazbu tijekom osnovnoškolskog obrazovanja. Obvezna se osnovna škola u trajanju od četiri godine nastavila uz neke oskudne forme više narodne škole. Školstvu je kronično nedostajalo financijskih sredstava koja su se u to vrijeme davala bankarima, industrijalcima, generalima i kraljevskom dvoru. Zbog toga su učitelji zahtijevali da se odvoje potrebna sredstva za školstvo i poboljšanje njihovog materijalnog položaja, ali njihovi su se naponi pokazali uzaludnima i bez ikakvih rezultata. Iako je vlast u ratnim godinama imala poteškoća zbog ratnih razaranja i ekonomske krize, loše su se prilike i zaostalost nastavile i dalje, što je velik utjecaj imalo i na školstvo koje je već bilo u bijednom stanju (Franković, 1958). Škole su bile državne ustanove, no bilo je i privatnih škola kojima su uglavnom upravljali Crkva i njezini redovi. I državno i privatno školstvo ostalo je pod utjecajem klera, u Hrvatskoj i Dalmaciji naročito katoličkog. Vjeronauk je bio jedan od najvažnijih predmeta – prvi predmet u nastavnim planovima. Vjeroučitelji su imali najveći utjecaj na odgoj učenika u školama. Štoviše, vjeronauk je u tom periodu bio predmet na stručnom

učiteljskom ispitu. Vlastima je najviše odgovarao onaj učitelj koji je bio naklonjen njihovoj politici, a poželjno je bilo i da je bio dobar orguljaš i crkveni pjevač. Zbog toga su napredni narodni učitelji često bili proganjani te se nisu smjeli buniti protiv države ni klera. Hrvatski pedagoško-književni zbor pokrenuo je pitanje reforme obveznog školstva. Na njihovoj je sjednici 1927. godine Sigismud Čajkovac izložio plan za provođenje obveznoga osmogodišnjeg školovanja. U vrijeme dok je Stjepan Radić bio ministar prosvjete izrađen je projekt Zakona o narodnim školama koji je prihvaćen tek 1929. godine, no na kraju je ipak donio preinake koje su odgovarale vlastima. Novim školskim zakonom nametnulo se jednako i obvezno obrazovanje na području čitave države te je uvedeno osmogodišnje školovanje kao mogućnost, a ne kao obveza (Munjiza, 2009). Također, nije bilo dopušteno otvaranje novih privatnih škola, a postojeće privatne škole nisu smjele mijenjati mjesto. Ovaj je zakon propisivao ocjenjivanje učenika dva puta godišnje, krajem prvoga i krajem drugog polugodišta te izdavanje svjedodžbi prevodnica i svjedočanstva o završenoj osnovnoj ili višoj narodnoj školi (Gaćina Škalamera, 2006). Glavni je zadatak škole bio odgajati mlade u državnom duhu projugoslavenske orijentacije (Munjiza, 2009). Donesen je Jedinstveni plan i program za područje cijele Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca. U školi se velik dio vremena posvećivao religiji pa su učenici bili odgajani u skladu s religijom, a svaki je dan u školi počinjao i završavao molitvom (Rosandić, 2013). Pokrajinski školski nadzornici bili su dužni provoditi strogo režimski nadzor, odnosno djelovati kao organ pokrajinskog načelnika koji je imao upravnu vlast. Od njih se zahtijevalo da više vode brigu o učiteljevu političkom djelovanju nego o kvaliteti njegova rada u školi (Rosandić, 2013). Velik je problem stvarala i nepismenost naroda u cijeloj Jugoslaviji.

Stvaranjem nove države nastale su velike nade za poboljšanje školstva i položaja učitelja, ali do željenoga i iščekivanog poboljšanja nije došlo. Učitelji su se neumorno borili za bolje materijalne uvjete, razvoj i ulaganje u školstvo, no Crkva i politika i dalje su se miješale u prosvjetu i školstvo te nametale svoje ideologije, pritom ne misleći na bolje i kvalitetnije obrazovanje naroda.

6.2. Borbe u redovima učitelja

Očekujući da će u novoj državi imati veću slobodu pedagoškog, društvenog i političkog djelovanja, učiteljske organizacije nisu odustale od borbe za unaprjeđenje prosvjete, školstva i staleških prava.

Godine 1918. učitelji u Hrvatskoj i Slavoniji organizirali su Savez hrvatskih učiteljskih društava (SHUD). Budući da je velik broj učitelja imao projugoslavenski svjetonazor, počele su se javljati težnje za suradnjom s ostalim učiteljima iz Kraljevine SHS, dok je s druge strane jačala želja za potpunom samostalnošću. To je dovelo do razilaženja u mišljenjima pa je 1919. godine u Zagrebu osnovano *Jugoslavensko učiteljsko udruženje* (JUJ) sa sjedištem u Beogradu (Franković, 1958). Najistaknutiji osnivači ovog udruženja bili su Davorin Trstenjak, Josip Škavić i Antun Tunkl. Predsjednik Saveza hrvatskih učiteljskih društava bio je Ivan Tomašić. Ta podvojenost među učiteljima nije dala pozitivne rezultate, već je narušila snagu i ujedinjenost hrvatskih učitelja koji su se zajedničkim snagama borili za bolju budućnost. To se osobito osjetilo na terenu gdje je rad gotovo zamro jer je vlast ignorirala učiteljske opravdane zahtjeve i željela oslabiti njihov otpor (Franković, 1958). Nakon uvođenja šestosiječanjske diktature svi su se učitelji morali učlaniti u Sekciju JUJ za Savsku banovinu te je zabranjeno djelovanje Saveza hrvatskih učiteljskih društava. U Dalmaciji je većina učitelja bila jugoslavenski orijentirana i brzo je prihvatila rad u svojoj organizaciji, iako je i ondje bilo otpora. Potpredsjednik njihovog Saveza dalmatinskih učiteljskih društava bio je Ivko Radovanić. Godine 1920. osnovano je Društvo nastavnika građanskih škola Jugoslavije koje je izdavalo svoje glasilo *Građanska škola*. Unatoč udruženju učitelja nije bilo moguće ostvariti veće uspjehe u unaprjeđivanju pedagogije i reorganizaciji školstva te u tom razdoblju nije bilo jačeg i organiziranog pokreta prosvjetnih radnika u Hrvatskoj (Franković, 1958). Najteži dani za učiteljsku organizaciju bili su u vrijeme Damjana Rašića koji je obnašao dužnost predsjednika Centralne uprave JUJ. U Hrvatskoj je predsjednikom Sekcije JUJ za Savsku banovinu imenovan Đuro Logomerac. Rad u učiteljskim društvima polako se gasio, učitelji su postali pasivni u staleškom radu te je počeo nestajati entuzijazam za stručnim radom. Kako je jačao otpor naroda Jugoslavije protiv diktature i njihovih predstavnika, tako je jačala i organizirana opozicija učitelja Hrvata i Srba prema režimskom rukovođenju organizacije. Uspješno je srušena centralna režimska uprava na čelu s Damjanom Rašićem od strane učitelja koji su se borili zajedničkim snagama. Na njegovo mjesto došao je Franjo Marinić, napredni učitelj iz Slavonije koji nije dozvolio da sekciju preuzmu klerikalno nastrojani učitelji (Franković, 1958). Njegovim

dolaskom na mjesto predsjednika sekcijske uprave JUU učiteljske organizacije započele su sa svojim radom. Učiteljsko društvo *Jedinstvo* te muški pjevački zbor *Ivan Filipović* bila su aktivnija udruženja toga vremena.

Iz učiteljskih škola izlazile su generacije mladih naprednih učitelja ljevičara koji su radili na selu i sukobili se s postojećim suprotnostima zahvaljujući kojima su postali još borbeniji i aktivniji. Velik broj njih prošao je IV. odsjek u Zagrebu, stoga nije čudilo da su ti mladi učitelji komunisti bili najaktivniji u borbi protiv tadašnjeg režima (Franković, 1958). Krajem 1936. godine neki mlađi hrvatski učitelji uspostavili su komunikaciju te uz pomoć IV. odsjeka pripremili sve kako bi stvorili organizaciju čiji bi članovi bili učitelji pod naprednim antifašističkim parolama. To se i ostvarilo u siječnju 1937. godine kada su osnovali Hrvatsku učiteljsku kulturno-pripomoćnu zadrugu *Ivan Filipović* na čijem su čelu bili učitelji komunisti (Franković, 1958). Među svrhama te zadruge bili su okupljanje učitelja u antifašističkoj borbi, udaljavanje hrvatskog učiteljstva od utjecaja klerikalaca i frankovaca, stručno i političko uzdizanje, aktiviranje učiteljstva u radu u staleškim organizacijama na terenu te kulturno-prosvjetni i politički rad na selu. Predsjednik Zadruga bio je Zvonimir Frank, učitelj iz Slavonije. Članovi Zadruga u knjižnici su razmotrili svoj program koji je odgovarao tadašnjoj liniji antifašističke borbe, a u njemu je istaknuta potreba suradnje s ostalim učiteljima iz cijele države (Franković, 1958). Napredni učitelji iz Dalmacije također su počeli javno djelovati u svojoj sredini, posebice na političkom području. Izdavali su svoj časopis *Naši dani* koji je vrlo ubrzo zabranjen zbog naprednog pisanja. Suradnici su tog časopisa bili Marin Franičević, Šime Vučetić te Pero Ljubić.

Zadruga *Ivan Filipović* povezala se s Franjom Marinićem, predsjednikom Sekcije za Savsku banovinu Jugoslavenskog učiteljskog udruženja, koji je i sam bio njen član te su zajedničkim naporima izradili plan za rad hrvatskih učitelja.

6.3. Položaj hrvatskih učitelja

Godine 1931. donesen je Zakon o državnim činovnicima koji se odnosio i na učitelje. Franković (1958) naglašava da je tim novim zakonom učiteljima nametnuto da još više čuvaju i učvršćuju režim dok su njihova prava bila minimalna.

Plaće državnih činovnika bile su minimalne. Učitelji nisu redovito dobivali svoje plaće, a događalo se i to da su ih dobivali sa zakašnjenjem od dva ili tri mjeseca (Franković, 1958). To je kod učitelja izazvalo nesigurnost i bezvoljnost, a kod nekih čak i revolt i otpor. Prema zakonskoj odredbi ministar prosvjete imao je pravo premjestiti učitelja, a da pritom nikome ne odgovara za premještanje (Franković, 1958). Režimi su se vrlo često koristili ovom odredbom, a osobito za vrijeme izbora kada su činovnici morali propagirati režimske kandidate. Zbog tog su zakona učitelji često bili šikanirani, a nerijetko su se vršili tzv. brzojavni premještaji koje su mnogi učitelji iz Hrvatske doživjeli i iskusili, pogotovo za vrijeme približavanja izbora.

Organizacije prosvjetara nisu učinile gotovo ništa u toj teškoj i nepovoljnoj situaciji kako bi pomogli svojim članovima organizacija i poboljšali njihov položaj. Pomoć je stigla jedino od Franje Marinića, predsjednika Sekcije JUU za Savsku banovinu koji se borio za tzv. učiteljsku samopomoć, uvođenje zdravstvenog osiguranja članova te pokušao osnovati Konvikt za učiteljsku djecu.

6.4. Fašistički progoni učitelja u Istri

Narodi Istre željeli su 1918. godine ući u sastav države jugoslavenskih naroda, no to se nije ostvarilo. Većinski dio Istre bio je pod talijanskom vlašću. To razdoblje Franković (1958) opisuje kao najteže doba naroda u Istri zbog okrutnih talijanskih metoda, no oni su se u to vrijeme hrabro borili za svoju slobodu ne pokleknuvši talijanskom teroru.

Unatoč talijanskim obećanjima o građanskim pravima istarskog naroda i škole na narodnom jeziku ukinute je i zatvoreno 109 hrvatskih i slovenskih škola. Stanovnicima Istre ubrzo je postalo jasno koje su prave namjere talijanske vlasti te su joj od početka okupacije pružali otpor. Stanje se u Istri dodatno pogoršalo dolaskom fašista na vlast 1922. godine. Već sljedeće godine započela je likvidacija svih naših škola. Tijekom izbora 1924. godine učinjeno je sve da se onemogući izbor

hrvatskog predstavnika u rimski parlament. Mussolini je naredio provedbu talijanizacije na istarskom području nakon čega su fašističke vlasti počele primjenjivati različite oblike terora kako bi izvršile Mussolinijevu naredbu. Tako su iz službe otpušteni svi učitelji, činovnici i suci, a mnogi od njih bili su protjerani iz Istre ili zatvoreni. Zbog takve su situacije brojni Hrvati i Slovenci napustili Istru i preselili se u Jugoslaviju gdje su se aktivno borili protiv fašizma. Zabranjena je bila uporaba hrvatskog i slovenskog jezika na sudovima i ostalim upravnim institucijama. Fašisti su progonili i svećenike koji su ostali uz narod. Također, zabranjena je uporaba glagoljice i hrvatskog jezika u služenju vjerskih obreda (Franković, 1958). Istra je u tom razdoblju izgubila mnoga kulturna i sportska društva, privredne organizacije i kreditne zavode.

Fašistička okupacija Istre nanijela je velike štete kulturnom i prosvjetnom razvoju te potpuno uništila tamošnje školstvo na materinjem jeziku, ali bez obzira na teror i nasilje nije mogla uništiti nacionalnu svijest istarskih seljaka, radnika i intelektualaca. Narod je kod kuće govorio hrvatskim jezikom i očuvao ga za buduće generacije, odgajao djecu u antifašističkom duhu i nadao se svojoj slobodi.

6.5. Obrazovanje učitelja između dva svjetska rata

I nakon Prvoga svjetskog rata školovanje učitelja u učiteljskim školama trajalo je četiri godine. Najveći utjecaj na školovanje učitelja još je uvijek imao kler koji je svim silama nastojao odgajati bogobojazne i poslušne učitelje.

Vlasti su se trudile odgojiti učitelje tako da budu nositelji njezine politike na selu usprkos tome što je stalno naglašavala nepolitičnost učitelja. Godine 1918. Međimurje je oslobođeno od Mađara i pripojeno Kraljevini SHS pa je u Čakovcu otvorena hrvatska učiteljska škola gdje su Mađari prisilno provodili mađarizaciju i nastavu držali na mađarskom jeziku. Prvi direktor učiteljske škole u Čakovcu bio je Sigismund Čakovac koji je uredio internat i učenike orijentirao na prosvjetni rad u narodu (Franković, 1958). Uređivao je i *Međimurske novine*. Hrvatske škole u dijelu Dalmacije koji je bio pod talijanskom okupacijom našle su se u lošem položaju jer su profesori i učenici učiteljske škole u Arbanasima i hrvatske gimnazije u Zadru svakodnevno bili zlostavljani od strane talijanske vojske (Franković, 1958). Učiteljski kongres u Sarajevu održan je 22. rujna 1922. godine. Na njemu je zatraženo da se učitelji školuju u reformiranoj učiteljskoj školi

koja bi po opsegu obrazovanja bila izjednačena s bilo kojom srednjom školom, a potom bi studirali na Višoj učiteljskoj školi (akademiji) u rangu fakulteta. Više pedagoške škole opstale bi i dalje. Unatoč prijedlozima sustav četverogodišnje učiteljske škole ostao je nepromijenjen.

Godine 1929. donesen je Zakon o učiteljskim školama prema kojem je obrazovanje učitelja produženo s četiri godine na pet godina. Uvjeti za upis učiteljske škole obuhvaćali su uspješno polaganje nižega tečajnog ispita gimnazije ili građanske škole te prijemnoga ispita. Oni koji su završili školovanje s vrlo dobrim ili odličnim uspjehom mogli su se upisati na pedagošku grupu Filozofskog fakulteta, pod uvjetom da im je ocjena iz pedagogije bila *vrlo dobar* (Rosandić, 2013). Godine 1931. donesen je privremeni nastavni plan za učiteljske škole u Kraljevini Jugoslaviji, a uvedeni su i seminari iz stranog jezika u četvrtome razredu, kao i pedagoške grupe, povijest i zemljopis te dva sata narodnog jezika s književnošću tjedno (Franković, 1958). Učiteljske škole prema novom Zakonu bile su samo državne, muške ili ženske te su morale imati internat i vježbaonicu. Broj učiteljskih škola počeo se smanjivati, a u Hrvatskoj su zatvorene učiteljske škole u Križevcima, Kastvu, Gospiću i Šibeniku. U to su vrijeme internate imale samo neke učiteljske škole poput onih u Čakovcu i Pakracu. Pripravnici učiteljskih škola živjeli su u lošim materijalnim prilikama jer je većina njih bila sa sela. Bili su vrlo siromašni i nisu bili u mogućnosti plaćati cijelu svotu školarine pa je većina zbog siromaštva oslobođena plaćanja. Uz sve su te brige neprestano bili izloženi pritisku i stresu odgoja u jugoslavenskom nacionalizmu i odanosti režimu, a često ih je mučila i neizvjesnost jer nisu bili sigurni hoće li se uspjeti zaposliti nakon završetka obrazovanja (Rosandić, 2013). Svi ti nagomilani problemi doveli su do protesta u školama i do želje da se iznova organiziraju škole, obrazovanje, ali i društvo.

Godine 1937. izbio je veliki štrajk učiteljskih pripravnika u Petrinji zbog kojega je škola bila zatvorena neko vrijeme, a ubrzo se štrajk proširio i na Učiteljsku školu u Čakovcu. U svim su se školama borili protiv klerofašista, čime su se mladi učitelji pripremali za kasnije borbe u učiteljskoj organizaciji i u Narodnooslobodilačkoj borbi. Mnogi napredni pripravnici bili su isključeni iz škole, a neki su bili i zatvarani i proganjani kao komunisti.

7. ŽIVOT HRVATSKIH UČITELJA ZA VRIJEME DRUGOG SVJETSKOG RATA (1941. – 1945.)

7.1. Uvjeti u školama za vrijeme rata

Godine 1941. Jugoslaviju su okupirali fašisti i nacisti (Rosandić, 2013). Stvorena je Nezavisna Država Hrvatska. Novi je školski sustav šestogodišnji, pri čemu opća pučka škola ima četiri razreda, a gradske i seoske produžne škole dva razreda (Munjiza, 2009). Novim sustavom školstvo je temeljito izmijenilo nastavne programe koji su nacionalno orijentirani. Škola je odgajala djecu u duhu borbe i mržnje prema neprijatelju te ih tako pripremala za sudjelovanje u Narodnoj revoluciji.

Prve narodne škole nisu imale udžbenike, već se uglavnom koristila tzv. *partizanska literatura* u koju su se ubrajale štampe, proglašaji, razni listovi te vijesti i brošure (Franković, 1958). Neki su učitelji samostalno izrađivali prve početnice i udžbenike pa ih prepisivali i slali ostalim školama. U tom je razdoblju školska godina trajala dva do tri mjeseca, ovisno o prilikama negdje u cjelini, a negdje na prekide. Nastava se odvijala kada djeca nisu radila poljoprivredne poslove i kada je situacija bila sigurnija po pitanju opasnosti od neprijatelja. Upravo je zbog čestih neprijateljskih napada većina škola imala stražu koju su držali pioniri i odrasli, a koja je izvještavala o približavanju neprijatelja školi. Usprkos tome neprijatelji su često upadali u škole i prekidali nastavu te uništavali i palili brojne škole i njihov namještaj. Iz tih se razloga nastava često držala u prirodi, šumi, voćnjaku, pećinama, dolinama, na proplanku te u spiljama (Franković, 1958). Škole su bile u teškoj situaciji bez učionica. Učenici su nerijetko sjedili na zemlji, kamenu, komadima drveta ili tronošcima. Pisali su po daščicama, pločicama, komadima lima ili na zemlji u pijesku, a kao olovka ili pero služili su im drveni štapići, kamenčići, zrna kukuruza ili komadići cigle (Franković, 1958). Stara vrata, veliki komadi lima ili očađena daska predstavljali su školsku ploču.

U to je vrijeme bilo vrlo malo stručnih učitelja jer su mnogi sudjelovali u borbama i okupiranim teritorijima, stoga su uglavnom mladi ljudi bez potrebnih kvalifikacija održavali nastavu i prenosili osnovna znanja koja su često bila nedovoljna i nepotpuna, no svojim su odgojem i utjecajem pripremali učenike za Narodnu revoluciju.

7.2. Učiteljski tečajevi i učiteljske škole

Donošenjem novog plana i programa u vrijeme NDH stvorila se potreba za kvalitetnijim i još stručnijim obrazovanjem učitelja u području pedagogije i metodike. Otvoreni su učiteljski tečajevi na kojima je proširen sadržaj predavanja popraćen kritikom, analizom i raspravom. Takav širi i kvalitetniji sadržaj uvelike je podigao razinu opće i pedagoške obrazovanosti učitelja.

Trajanje učiteljskih tečajeva produženo je do šest mjeseci. Polaznici učiteljskih tečajeva održavali su praktična predavanja, pisali seminarske radove i referate, vodili rasprave o održanim predavanjima, držali predavanja narodu, izrađivali nastavna sredstva i sl. (Franković, 1958). Osim što su dobivali stručna znanja iz pojedinih znanosti, proučavali su povijest Narodnooslobodilačke borbe (NOB) i razvoja narodne vlasti te raspravljali o aktualnim zbivanjima u državi i svijetu. Učiteljski tečajevi održavani su po svim oblastima i okruzima na oslobođenom teritoriju Hrvatske. Na tečajevima su predavali članovi Prosvjetnog odjela ZAVNOH-a i istaknuti prosvjetni radnici iz NOB-e (Franković, 1958). ZAVNOH je organizirao prvi učiteljski tečaj u Otočcu 1943. godine na kojem su polaznici stekli osnovno znanje iz pedagogije te dobili uvid u sadržaj koji se predaje u osnovnim školama, organizaciju prosvjetnog rada te političku izgradnju u duhu Narodnooslobodilačke borbe. U tom je razdoblju ZAVNOH davao veliku materijalnu pomoć za rad učiteljskih tečajeva, a u pomoć su se uključile i vojne jedinice, komande područja, okružni i kotarski narodnooslobodilački odbori i te narod. Tečajevi su se održavali u teškim ratnim prilikama pa su često morali biti prekinuti ili mijenjati mjesto boravka zbog napada neprijatelja, a nedostajalo im je i udžbenika te ostale potrebne literature. Godine 1944. otvorene su prve učiteljske škole u Delnicama, Pakracu i Požegi. Početkom 1945. godine, kada su oslobođeni dalmatinski gradovi, proradile su i učiteljske škole u Šibeniku, Dubrovniku, Makarskoj i Splitu. Uz učiteljske su škole bili otvoreni i đачki domovi. U oslobođenom Splitu 1945. godine otvorena je prva hrvatska Viša pedagoška škola na oslobođenom području Jugoslavije.

Unatoč teškoj situaciji u zemlji i stalnim ratnim napadima učiteljski tečajevi imali su važnu ulogu. Zahvaljujući njima uspješno se izgrađivao novi mladi učiteljski kadar koji je bio vrlo stručan i od velike važnosti u tadašnjem školstvu.

7.3. Učiteljeva uloga i položaj u NOB-i

Za vrijeme Narodne revolucije oblikovao se novi lik učitelja. Svaki učitelj koji je radio u školi na oslobođenom području Hrvatske u vrijeme Narodnooslobodilačkog rata polazio je učiteljske tečajeve na kojima se upoznao s borbom naroda, ulogom KPJ, razvojem narodne vlasti te ciljevima i zadacima NOB-e.

Narodni učitelji promijenili su sadržaj i organizaciju rada u školama. Oni su razvijali novi duh u školi te je uspostavljen novi odnos između učenika i učitelja koji je bio pun ljubavi, pažnje i roditeljske brige za mlade generacije. Više nije bilo vrijeđanja ljudskog dostojanstva, isključena je fizička kazna u svrhu odgoja, a metodom uvjeravanja, poticanja i natjecanja odgajala se moralna svijest učenika i radna disciplina u školi (Franković, 1958). Učitelji su u takvom radu dobivali pomoć od pionirske i omladinske organizacije. Narodni su učitelji često surađivali s roditeljima svojih učenika putem roditeljskih sastanaka, ali i u svakodnevnom životu. Ono što ih je zbližilo i povežalo bile su svakodnevne teškoće, borbe i stradavanja koja su pojačala njihovu zajedničku ljubav, pažnju i brigu prema djeci koju ratne strahote nisu mogle zaobići. Učitelji toga vremena aktivno su djelovali na narodnom prosvjećivanju i održavali politička, prosvjetna i zdravstvena predavanja. Brojni narodni učitelji uzeli su oružje u ruke i zajedno s narodom išli u borbe te tako s njime dijelili i dobro i zlo. Takvim stavom učitelji su stekli veliko poštovanje i ugled kod naroda. U tom periodu učitelji nisu imali plaće, nego su njih i njihove obitelji uzdržavali NOO-i i brojne organizacije. Za njihov materijalni položaj brinula se Partija i ZAVNOH, a vojne jedinice pomagale su obućom i odjećom. Iako je položaj učitelja na oslobođenom području Hrvatske za vrijeme Narodnooslobodilačkog rata bio iznimno težak zbog nedostatka hrane, odjeće i obuće, oni su požrtvovno i nesebično radili svoj posao i podnosili sve teškoće zajedno s narodom vjerujući u konačnu pobjedu (Franković, 1958). „Učitelj je potpuno bos, u vojničkom odijelu, sav poderan, ali mu to sve nimalo ne smeta, da se svim snagama posveti radu i u školi i izvan nje“ (Franković, 1958, str. 416).

Prema podacima preko 370 učitelja dalo je svoje živote za pobjedu narodne borbe, a ujedno i za novu narodnu školu i prosvjetu. Kao svijetli primjeri toga vremena ostat će imena Ive Marinkovića, Smilje Pokrajac, Ognjena Price i mnogih drugih. Njihova imena zabilježena su na spomen-pločama u Hrvatskom učiteljskom domu u Zagrebu.

8. POLOŽAJ HRVATSKIH UČITELJA U VRIJEME SOCIJALISTIČKE DRŽAVE (1945. – 1990.)

8.1. Nove reforme u školstvu

Razdoblje nakon Drugoga svjetskog rata obilježili su formiranje nove zajednice jugoslavenskih naroda, promjena privatnog u državno vlasništvo, izgradnja jednopartijskog sustava te definiranje odnosa sa susjedima i traženje međunarodnog položaja (Munjiza, 2009). U tom periodu održali su se parlamentarni izbori nakon kojih je ukinuta monarhija i stvorena nova država, Federativna Narodna Republika Jugoslavija (FNRJ), s ambicijom stvaranja demokratskoga i socijalističkog društva.

Završetkom rata preuzeti su prijeratni različiti školski sustavi. Školstvo Kraljevine Jugoslavije bilo je organizirano prema zakonu iz 1929. godine koji je određivao obveznu četverogodišnju školu i višu četverogodišnju školu kao mogućnost. U Nezavisnoj Državi Hrvatskoj službeno školovanje trajalo je četiri godine, odnosno šest godina uz produžne seoske i gradske škole (Munjiza, 2009). Zbog ratom uništenih školskih zgrada i nedostatka učitelja (jer su mnogi poginuli u borbama) bilo je potrebno donijeti nove reforme u školstvo i prosvjetu. Počelo se raditi na novim planovima na području školstva. Ciljevi novih planova podrazumijevali su smanjenje nepismenosti u narodu, produljenje obaveznog školovanja, stvaranje jedinstvene škole te razvijanje različitih oblika obrazovanja uz rad (Munjiza, 2009). Zakonskom su odredbom privatne škole ukinute odmah nakon završetka rata. Godine 1946. u Saboru Narodne Republike Hrvatske prihvaćen je Zakon o obaveznom sedmogodišnjem školovanju (Franković, 1958). Sedmogodišnja škola u praksi se ostvarivala na dva načina: postupnim prerastanjem četverogodišnjih škola u sedmogodišnje te transformiranjem nižih gimnazija u trogodišnje i njihovim spajanjem s četverogodišnjim školama u sedmogodišnje (Munjiza, 2009). Zbog produljenja trajanja osnovne škole bilo je nužno donijeti novi nastavni plan i program pa je tako 1948. godine donesen novi Nastavni plan i program za više razrede sedmogodišnje škole i niže razrede gimnazije. Iako nisu svi s odobravanjem prihvatili sedmogodišnju školu, osobito u gradovima, interes za sedmogodišnje obrazovanje bio je sve veći (Rosandić, 2013). Zbog prisutnosti dualizma u školama (sedmogodišnje škole i niže gimnazije) počelo se razmišljati o osmogodišnjoj školi. Godine 1950. Ministarstvo prosvjete pozvalo je učitelje na raspravu o izradi novog nastavnog plana i programa za osmogodišnje školovanje. Zakonom o narodnim školama opća osmogodišnja škola proglašena je obveznom. To se odnosilo

na osmogodišnju, šestogodišnju, četverogodišnju školu i četiri razreda niže gimnazije, s ciljem da sve postanu osmogodišnje (Franković, 1958). Definitivno napuštanje šestogodišnje škole počinje 1955. godine njezinim prerastanjem u osmogodišnju školu. Održano je i savjetovanje o jedinstvenoj obveznoj osmogodišnjoj osnovnoj školi. Iako se proces prerastanja u osmogodišnje škole nije događao istovremeno u svim mjestima, do kraja pedesetih godina bio je završen proces uvođenja obveznoga osmogodišnjeg obrazovanja. Vanjska organizacijska reforma završila je 1958. godine kada je i donesen Zakon o školstvu u kojem je određeno da su svi građani od sedam do petnaest godina dužni polaziti osnovnu školu u trajanju od osam godina (Munjiza, 2009). Obvezno osmogodišnje obrazovanje strukturiralo se po modelu četiri godine razredne nastave i četiri godine predmetne nastave, što je struktura koja je ostala ista do danas.

U poslijeratno vrijeme dogodile su velike i značajne promjene u školstvu. Uvedeno je obvezno sedmogodišnje, a zatim obvezno osmogodišnje školovanje. Stare školske zgrade obnovile su se nakon rata, a sagradile su se i nove i postale funkcionalnije. Umjesto arhaičnih u škole su se počeli uvoditi suvremeniji programi koji su obuhvaćali rano učenje stranog jezika, učenje drugog jezika, klasičnih jezika te informatike, a uveden je i niz školskih aktivnosti u koje spadaju izvannastavne aktivnosti, kulturna i javna djelatnost škole, socijalno-zdravstvena djelatnost škole, društveno korisni i proizvodni rad te profesionalno informiranje (Munjiza, 2009).

8.2. Uvjeti rada učitelja

Nakon završetka Drugoga svjetskog rata i oslobođenja Jugoslavije započelo je novo razdoblje. Zaostalost prosvjete i školstva u staroj Jugoslaviji odražavala se u slabo razvijenoj mreži i raspodijeljenosti osnovnih škola te u prekratkome trajanju obveznog školovanja.

Brojne četverogodišnje osnovne škole bile su oštećene u ratu ili nakon rata porušene ili spaljene, a mnoga su djeca zaostajala u školovanju zbog ratnih prilika (Rosandić, 2013). Položaj učitelja nakon rata bio je vrlo težak zbog opterećenosti velikim brojem sati u školi, na tečajevima i u drugim školama gdje su radili honorarno, ali i zbog rada na narodnom prosvjećivanju. Osim što su radili u školama, učitelji su često pomagali administraciji narodnih odbora i seljačkih radnih zadruga i sudjelovali u različitim popisima te se zbog toga nisu mogli potpuno posvetiti radu u nastavi, kao ni samoobrazovanju (Franković, 1958). Godine 1957. donesen je novi Zakon o javnim službenicima prema kojem su učiteljima povišene plaće. Povećanjem broja novih učitelja situacija

se malo poboljšala, ali ne previše jer su se nove škole stalno otvarale. Iskusniji i bolji učitelji radili su u novim sedmogodišnjim školama ili su odlazili na studij u inspektorsku službu, što je dovelo do povećanja broja mladih i neiskusnijih učitelja u osnovnim školama (Franković, 1958). To se odražavalo i na kvalitetu rada u tim školama. Kotarski odjeli vodili su brigu za doček i smještaj mladih učiteljica i učitelja, a sindikalne podružnice pružale su im stručnu pomoć.

Godine 1948. izašao je Pravilnik o pripravničkoj službi i stručnim ispitima prema kojemu su učitelji mogli regulirati svoj položaj u službi.

8.3. Osnivanje i rad sindikata prosvjetnih radnika

Vrijeme nakon završetka Drugoga svjetskog rata stavilo je nove izazove i zahtjeve pred učitelje. Za vrijeme rata učitelji su dijelili sve nedaće i strahote s narodom pa su i sami doživjeli veliku oskudicu i teške stambene prilike. Oni su u takvim uvjetima nesebično radili u školi i u narodu.

Narodne vlasti izabrale su i premještale učitelje prema političkom i stručnom kriteriju te prema potrebi pojedinih krajeva. U izboru i premještanju vlastima je pomogla sindikalna organizacija prosvjetnih radnika koja je osnovana 1945. godine kao sastavni dio Jedinstvenih sindikata Jugoslavije (Franković, 1958). Savez hrvatskih učiteljskih društava i Društvo hrvatskih srednjoškolskih profesora, koji su za vrijeme rata bili ustaški orijentirani, prestali su s radom, a njihovu imovinu dobili su sindikati. Na taj su se način prosvjetni radnici u sindikatu prvi put našli u istoj organizaciji s radničkom klasom.

Sindikati su organizirali konferencije, skupštine i kraće tečajevе, širio sindikalnu štampu te poticao članove na političku aktivnost i zalaganje u školskom i izvanškolskom radu. Pokretao je prvomajska i razna druga natjecanja svojih članova i podružnica u školskom i izvanškolskom radu, borio se protiv pojava apolitičnosti i neaktivnosti te je izdao Privremeni i Okvirni plan za stručno-pedagoško i političko obrazovanje nastavnika prema kojem su radile kotarske sindikalne grupe. Metode i oblici rada u sindikalnim organizacijama više su se puta mijenjali i prilagođavali novim situacijama. Sindikat je brinuo o materijalnom položaju učitelja pa je sudjelovao u raspravama o plaćama i socijalnom osiguranju, unaprjeđenju, povišicama i dodatcima te je za članove uredio nekoliko odmarališta i ljetovališta (Franković, 1958). Na prijedlog sindikata veći je broj učitelja, nastavnika i profesora bio pohvaljen i nagrađen.

Rad sindikata prosvjetnih radnika, naročito njegovih najnaprednijih i najaktivnijih članova koji su bili komunisti, učinio je mnogo kako bi se novi školski sustav izgradio i postao napredniji u odnosu na prošla vremena.

8.4. Udruženja učitelja

Učiteljska društva potaknula su svoje članove na društveno upravljanje u prosvjeti te sudjelovala u borbi za bolju školu pa je tako rad na novim školskim reformama velikim dijelom organizirano išao kroz udruženja (Franković, 1958).

Udruženja su organizirala seminare, ferijalne tečajeve i ljetovanja na kojima su se njihovi članovi mogli ideološko-politički izgrađivati te teoretski i praktično pripremati za bolji i kvalitetniji rad. Prosvjetni radnici bili su najaktivniji u radu političkih, društvenih i stručnih organizacija, osobito u Društvima *Naša djeca*, u pionirskoj organizaciji te u radu na selu i obrazovanju odraslih. Za vrijeme izbora brojni učitelji su se angažirali u radu izbornih komisija, a neki su bili kandidirani i izabrani u narodne odbore. Udruženja učitelja brinula su o društvenom i materijalnom položaju svojih članova te sudjelovala kod pripremanja propisa i zakona o plaćama, dodacima i honorarima (Franković, 1958). Društveni rad odvijao se u općinskim društvima, ali postojala su društva koja su slabije radila ili koja nisu uspjela uspostaviti pravilne odnose sa savjetima za prosvjetu. Kulturni život nije bio svugdje razvijen, no u većim mjestima postojali su klubovi prosvjetnih radnika od 1950. godine. Pjevačko društvo *Ivan Filipović* održalo je nekoliko koncerata u Zagrebu, Istri i Slavoniji.

Društva i udruženja prosvjetnih radnika predstavljala su važan faktor u društvu. Pojačala su suradnju s pedagoškim centrima te su svoje članove poticala na proučavanje pedagoške literature pa su zahvaljujući njima učitelji međusobno razmjenjivali iskustva.

8.5. Učiteljske škole i Više pedagoške škole

Jedan od najvećih problema poslijeratnog razdoblja bio je nedostatak učitelja pa su se osmišljavali različiti oblici ubrzanog i skraćenog obrazovanja učitelja. Kako bi se što brže popunila prazna učiteljska mjesta, uvedeno je ubrzano školovanje.

Kvaliteta nastave u učiteljskim školama bila je narušena zbog nedostatka udžbenika i stručne literature pa su se budući učitelji služili skriptama i časopisima. Udžbenici za metodiku, dječju psihologiju i filozofiju nisu im bili dostupni, a posljedice toga bile su površno znanje pedagogije te nedovoljno široko obrazovanje mladih učitelja (Franković, 1958). U praktičnom obrazovanju mladih učitelja također je bilo nedostataka jer se ono stjecalo samo radom u vježbaonicama koji je trajao prilično kratko, a dodatno su otvorena kombinirana odjeljenja u nekim vježbaonicama. Učiteljske škole proširile su svoj rad 1948. godine i nastali su pedagoški centri koji su bili prilika za praktični školski rad pripravnika u seoskim školama. Uvođenjem sedmogodišnjega i osmogodišnjeg obveznog školovanja povećala se potreba za učiteljima. Jedina Viša pedagoška škola u Jugoslaviji bila je ona u Splitu koja je trajala jednu godinu, a kasnije je produžena na dvije godine (Franković, 1958). U to je vrijeme otvoren i studentski dom kako bi se studentima olakšalo školovanje. Viša pedagoška škola u Splitu ostavila je veliki značaj u pedagoškom, kulturno-prosvjetnom i političkom životu Splita, ali i cijele Dalmacije. Viša pedagoška škola u Zagrebu otvorena je nakon Oslobođenja te je započela s radom kao dvogodišnja škola. Godine 1948. uveden je i trogodišnji studij na koji su se mogli upisati diplomirani studenti Više pedagoške škole, i to u peti semestar Filozofskog i Prirodoslovno-matematičkog fakulteta (Franković, 1958).

U obrazovanju mladih učitelja bilo je različitih teškoća i nedostataka. Nedostajalo je učitelja u Višim pedagoškim školama jer ih je Ministarstvo prosvjete moralo zaposliti u osnovnim školama kojima su bili potrebni. Nastavni planovi grupa Više pedagoške škole u Zagrebu bili su opterećeni velikim brojem predmeta, a često su preuzimali fakultetske planove koji su bili preteški. Svi ti problemi izazvali su rasprave o potrebi radikalne reforme Viših pedagoških škola.

9. UČITELJI U SAMOSTALNOJ REPUBLICI HRVATSKOJ (1990. – DANAS)

9.1. Obrazovanje učitelja u Republici Hrvatskoj

U Republici Hrvatskoj osoba koja može biti izabrana za učitelja mora imati, pored općih uvjeta, odgovarajuću stručnu spremu te pedagoško-psihološko obrazovanje. Osoba koja je pravomoćno osuđena za kazneno djelo ne može biti izabrana za učitelja jer se smatra nedostojnom obavljanju učiteljske službe (Vrgoč, 2012). Danas se budući učitelji školuju na učiteljskim fakultetima. Tijekom procesa upisivanja na fakultet budući studenti pristupaju prijemnom ispitu u kojem se provjerava njihova motiviranost, posebne vještine te psihofizičke sposobnosti. Učiteljski fakulteti integrirani se u deset semestara, a završetkom petogodišnjeg studija studenti stječu titulu magistra/magistre primarnog obrazovanja. Program učiteljskih fakulteta sadrži predmete vezane za osnovne edukacijske znanosti i metodike predmeta koji se poučavaju u nižim razredima osnovne škole (Moscatello, 2021). Ipak, stjecanjem diplome nakon završetka fakulteta nije završilo formalno školovanje učitelja. Nakon završenog fakulteta moraju odraditi pripravnički staž i položiti stručni ispit. Prilikom zapošljavanja diplomirani učitelji javljaju se na javni natječaj, a odluku o zasnivanju radnog odnosa donosi školski odbor na prijedlog ravnatelja škole (Vrgoč, 2012).

9.2. Napredovanje u učiteljskoj profesiji

Učitelji osnovnih i srednjih škola mogu napredovati u zvanja: mentor, savjetnik i izvrstan savjetnik (Sekulić Erić, 2022). Učitelj pokreće postupak za napredovanje te je dužan obavijestiti školsku ustanovu u kojoj je zaposlen o predaji zahtjeva. Zahtjev za napredovanje učitelji podnosi Agenciji za odgoj i obrazovanje. Za stjecanje ovih zvanja, učitelj mora ispuniti određene uvjete (Sekulić Erić, 2022).

U zvanje mentora učitelj može napredovati ako je:

- a) položio stručni ispit
- b) radio posao učitelja u školi najmanje pet godina
- c) ako se kontinuirano i profesionalno razvijao u trajanju od najmanje sto sati i te posljednjih pet godina izvršio sve obveze vezane uz zvanje propisane Pravilnikom

o napredovanju učitelja, nastavnika, stručnih suradnika i ravnatelja u osnovnim i srednjim školama i učeničkim domovima

d) sakupio najmanje dvadeset bodova iz najmanje triju kategorija.

Nadalje, u zvanje savjetnika učitelj može napredovati ako je:

a) položio stručni ispit

b) razvijao se kontinuirano i profesionalno u trajanju najmanje 120 sati u posljednjih pet godina

c) proveo u zvanju mentora najmanje pet godina

d) izvršio sve obveze vezane uz zvanje propisane Pravilnikom o napredovanju učitelja, nastavnika, stručnih suradnika i ravnatelja u osnovnim i srednjim školama i učeničkim domovima

e) prikupio najmanje četrdeset bodova iz najmanje četiriju kategorija.

I konačno, učitelj može napredovati u zvanje izvrsnog savjetnika ako je:

a) položio stručni ispit

b) razvijao se kontinuirano i profesionalno u trajanju od najmanje 150 sati u posljednjih pet godina

c) proveo u zvanju savjetnika najmanje pet godina

d) izvršio sve obveze vezane uz zvanje prema Pravilniku o napredovanju učitelja, nastavnika, stručnih suradnika i ravnatelja u osnovnim i srednjim školama i učeničkim domovima

e) sakupio najmanje šezdeset bodova iz najmanje pet kategorija.

9.3. Ugled učitelja u današnjem društvu

Učiteljska profesija pripada skupini složenijih zanimanja. Iako se mijenjala kroz stoljeća, ona se i danas suočava s definiranjem same sebe u usporedbi s drugim zanimanjima. Odgoj i obrazovanje podrazumijevaju društveno djelovanje, stoga učitelju kao stručnjaku društvo određuje društveni položaj, odnosno mjesto koje kao pojedinac ima u društvenoj strukturi (Strugar, 2014).

Društveni ugled podrazumijeva dobar glas, čast, poštovanje, priznanje, uvažavanje, položaj te dostojanstvo. Strugar (2014) navodi da društveni ugled uvelike ovisi o visini plaće, statusu i moći profesije. Očito je da poslovi i odgovornost učitelja s vremenom postaju sve veći, a paralelno s time njihov status stagnira ili se pogoršava u odnosu na druge profesije (Čepić i Kalin, 2017). Vrgoč (2012) govori o tome da su intelektualan rad i trud koji učitelji svakodnevno ulažu u kvalitetu nastave u velikom nesrazmjeru s plaćom koju dobivaju te da je učiteljski posao manje cijenjen i potplaćen u odnosu na druga zanimanja. Učitelji su pritisnuti između visokih očekivanja društva i niskoga poštovanja koje uživaju, što dovodi do stresa i nezadovoljstva. Šteh, Čepić i Kalin (2017) naglašavaju da mnogi čimbenici nepovoljno utječu na društveni položaj učiteljske profesije. U to ubrajaju probleme poput niskih plaća, niskoga životnog standarda, broja zaposlenih učitelja, feminizacije struke, nedovoljne autonomije i isključenosti iz obrazovnih politika, nedostatka kontrole ulaza u profesiju, zablude o radnom vremenu učitelja te mnogih drugih. Šteh, Čepić i Kalin (2017) provele su istraživanje u kojemu su ispitivale stavove hrvatskih i slovenskih osnovnoškolskih učitelja o ugledu učiteljske profesije u društvu. Istraživanje je pokazalo da hrvatski učitelji smatraju da imaju niži ugled od svojih slovenskih kolega. Također, hrvatski učitelji u manjoj su mjeri od slovenskih iskazali svoje slaganje s time da im njihova profesija omogućuje redovitu zaradu te financijsku neovisnost. Autorice stoga zaključuju da hrvatski učitelji smatraju da učiteljsko zvanje ima niži ugled u društvu u usporedbi sa slovenskim učiteljima.

Iako svaki učitelj sam stvara svoj ugled u društvu neprestanim radom na sebi, učiteljske plaće trebale bi odražavati važnost učiteljske profesije u društvu te bi se trebala uzeti u obzir činjenica da učiteljska profesija zahtijeva visoku stručnost, iskustvo i veliku odgovornost (Turk, 2021). Može se zaključiti da učitelji u Hrvatskoj nemaju društveni ugled koji odgovara njihovoj ulozi.

9.4. Plaće i izazovi suvremenog učitelja

Materijalni položaj učitelja u Republici Hrvatskoj nepovoljan je već dugi niz godina. Njihov standard zaostaje u odnosu na standard radnika u drugim područjima društvenog rada.

Mjesečna plaća učitelja razlikuje se po pojedinim stupnjevima obrazovanja te ovisno o duljini radnog staža. Učitelji koji rade u kombiniranim razredima, u otočnim i planinskim školama te na teško pristupačnim mjestima dobivaju dodatnu naknadu (Vrgoč, 2012). Naknade se dodjeljuju i za ostale razlike u radu. Napredovanjem u struci i stjecanjem zvanja mentora ili savjetnika učitelju se plaća povećava. O visini plaće itekako ovisi i društveni ugled profesije. Učitelji u Hrvatskoj često su preopterećeni nepotrebnim administriranjem, glavnim i sporednim zadaćama te ponašanjem dijela učenika, njihovih roditelja, a često i ravnatelja (Vrgoč, 2012). Sve to postaje izvorom nezadovoljstva učitelja, a što se uvelike odražava na kvalitetu nastave i školsko ozračje. Istraživanja zadovoljstva poslom provedena su i među učiteljima u osnovnim školama u Hrvatskoj. Učitelji su kao glavne izvore nezadovoljstva navodili loše materijalno stanje škole i samih učitelja, loš položaj učitelja u društvu, previše administracije, preopširnost nastavnih planova i programa te preopterećenost učenika, premalu slobodu učitelja u nastavi, osuvremenjivanje nastavnih metoda te prevelik broj učenika u razredu (Vidić, 2009). Pred današnje učitelje i suvremeno društvo stavljeno je mnogo izazova uslijed velikih, ubrzanih i neprestanih globalnih promjena. Učitelj je taj čija je uloga nositelja promjena u 21. stoljeću (Ribić, 2020). Od učitelja se očekuje da poznaje i primjenjuje nastavne strategije učenja i poučavanja te odgaja i poučava učenika, a posredno ga i osposobljava za tržište rada (Vanek, Maras, Karabin, 2021). Uz ta bi očekivanja učitelj trebao biti kreativan, inovativan, otvoren za nove paradigme poučavanja te djelovati kao akcijski istraživač koji mijenja i unaprjeđuje svoj rad. Iz tog je razloga učiteljima potrebno omogućiti učenje i educiranje kroz različite timske radove i seminare pomoću kojih bi imali mogućnost neprestano napredovati u svom radu i pomoću kojih bi zadržali motivaciju za rad (Ribić, 2020).

Učitelji se bore za bolji položaj još od davnina, a ta bitka traje i danas. Potrebno je unaprijediti društveni položaj učitelja jer bez trajnog poboljšavanja odgojno-obrazovnog rada te bez promicanja učiteljske profesije, poučavanja i stručnog usavršavanja učitelja nema ni napretka školstva.

9.5. Učiteljska nagrada „Ivan Filipović“

Godine 1964. osnovan je Fond *Ivan Filipović* za nagrađivanje najistaknutijih učitelja Hrvatske od strane Hrvatskog pedagoško-književnog zbora. Fond je dobio ime po Ivanu Filipoviću, jednom od najistaknutijih učitelja i pedagoga u povijesti hrvatskoga školstva.

Od osnivanja Fonda svake su se godine dijelile novčane nagrade te diplome pojedincima i odgojno-obrazovnim ustanovama za vrijeme godišnjih skupština HPKZ-a. Nagrađivanje je 1968. godine preuzeo Sabor Republike Hrvatske, a nagrada se svečano dijelila u prostorijama Sabora 28. listopada, simbolično na datum smrti Ivana Filipovića. Godine 1991. promijenjen je naziv u Državnu nagradu *Ivan Filipović* koja se dodjeljuje i danas (Vrgoč, 2012). Nagrade za životno djelo i godišnje nagrade dodjeljuju se svake godine najuspješnijim i najistaknutijim učiteljima. Godišnja nagrada dodjeljuje se onim učiteljima koji su postigli značajna ostvarenja tijekom proteklih godina, a posebice posljednje godine. Nagrada se dijeli i znanstvenicima i stručnjacima (Ministarstvo znanosti i obrazovanja [MZO], bez dat.). Nagrada za životno djelo dodjeljuje se najuspješnijim učiteljima, znanstvenicima i stručnjacima koji su svojim iznimnim pedagoškim ili znanstvenim radom ostvarili veliki značaj i doprinos u odgojno-obrazovnoj djelatnosti u Republici Hrvatskoj (MZO, bez dat.).

Donesen je poseban Zakon o Nagradi *Ivan Filipović* u kojem je određeno da se svake godine mogu dodijeliti dvije nagrade za životno djelo i do petnaest godišnjih nagrada. Nagrađeni učitelji ovom nagradom dobivaju posebno priznanje te novčanu nagradu.

10. ZAKLJUČAK

Ovim radom detaljnije je prikazana učiteljska profesija u Hrvatskoj, njezin razvojni put kroz povijest te problemi s kojima se suočavala od kraja 19. stoljeća do današnjih vremena. Od 1874. godine i stupanja Prvoga školskog zakona na snagu pa sve do danas izmijenile su se brojne političke ideologije koje su, uz Crkvu i svećenstvo, imale velik utjecaj na hrvatsko školstvo, ali i učitelje.

Prvim školskim zakonima učitelji su stekli neka od prava za koja su se dugo borili, no ta su im prava ubrzo smanjena, plaće snižene, radni vijek produljen, a učiteljicama je zabranjena udaja. U želji da poboljšaju status svoje struke učitelji osnivaju svoje udruge i društva čije su uloge obuhvaćale stvaranje temelja pedagogije, izdavanje udžbenika za osnovne škole, samoobrazovanje učitelja, proučavanje strane literature i pedagogije s ciljem da svojim radom i zalaganjem unaprijede hrvatsko školstvo i postanu stručniji nego što im je tadašnje obrazovanje u učiteljskim školama omogućavalo. Učitelji su bili promicatelji obrazovanja među narodom i borci za promjene u školstvu unatoč politici koja ih je često zanemarivala. Učitelji se nisu bavili samo radom u školi, već su djelovali i izvan škole. Za vrijeme Drugoga svjetskog rata često su odlazili na ratna bojišta gdje su neki i tragčno izgubili živote. Učitelji su se školovali u učiteljskim školama, višim pedagoškim školama i na učiteljskim tečajevima, dok današnji budući učitelji stječu obrazovanje na učiteljskim fakultetima na kojima studij traje pet godina. Od učitelja se traži visoka razina općeg obrazovanja i profesionalne pripreme. Društvena očekivanja u vezi s obrazovanjem neprestano rastu, što zahtijeva neprestano usavršavanje i unaprjeđivanje osobina i kompetencija učitelja. Iako je učiteljev posao kompleksan i zahtjevan te sa sobom nosi veliku odgovornost, učitelji su i danas podcijenjeni u društvu i potplaćeni za svoj rad u odnosu na druge profesije.

Prava i uloge učitelja u društvu mijenjali su se kroz vrijeme i prilagođavali političkim ideologijama, no njihov je društveni i materijalni položaj gotov uvijek bio isti – nedovoljno plaćen i uvažavan. Obrazovna politika ima veliku odgovornost jer će se ono što se čini i poduzima danas odraziti na budućnost. Poučavanje podrazumijeva neprestano ulaganje u budućnost, a to je svakako jedan od najodgovornijih poslova našega društva. Stoga, učiteljska profesija itekako treba društvenu potporu te poboljšanje materijalnih uvjeta i društvenoga statusa.

LITERATURA

1. Anderson, G. (2005). *Fundamentals of educational research*. London: Falmer Press.
2. Batinić, Š. i Gaćina Škalamera, S. (2009). *Učiteljice i učitelji u Hrvatskoj 1849.-2009*. Zagreb: Hrvatski školski muzej.
3. Cindrić, M. (1995). *Profesija učitelj u svijetu i u Hrvatskoj*. Velika Gorica – Zagreb: Persona.
4. Cohen, L., Manion, L. & Morrison, K. (2007). *Metode istraživanja u obrazovanju*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
5. Creswell, J. W. (2012). *Educational research: Planning, conducting and evaluating quantitative and qualitative research*. Boston: Pearson
6. Cuvaj, A. (1911). *Građa za povijest školstva kraljevina Hrvatske i Slavonije od najstarijih vremena do danas: Od 20. travnja 1868. do 31. svibnja 1875 – svezak VI*. Zagreb: Trošak i naklada Kr. hrv.-slav.-dalm. zem. vlade.
7. Cuvaj, A. (1911). *Građa za povijest školstva kraljevina Hrvatske i Slavonije od najstarijih vremena do danas: Od 31. svibnja 1875. do 31. listopada 1888. – svezak VII*. Zagreb: Trošak i naklada Kr. hrv.-slav.-dalm. zem. vlade.
8. Cuvaj, A. (1913). *Građa za povijest školstva i kraljevina Hrvatske i Slavonije od najstarijih vremena do danas: Od 31. listopada 1888. do danas. – svezak X*. Zagreb: Trošak i naklada Kr. hrv.-slav.-dalm. zem. vlade.
9. Cuvaj, A. (1913). *Građa za povijest školstva kraljevina Hrvatske i Slavonije od najstarijih vremena do danas: Od 31. listopada 1888. do danas. – svezak IX*. Zagreb: Trošak i naklada Kr. hrv.-slav.-dalm. zem. vlade.
10. Dubovicki, S. i Topolovčan, T. (2020a). Methodological and thematic trends: A Case study of two pedagogical journals in Croatia. U: A. Lipovec, J. Batić i E. Kranjec (Ur.), *New Horizons in Subject-Specific Education/Research Aspects of Subject-Specific Didactics* (str. 159-180). Maribor: University of Maribor, University Press. Dubovicki, S. i Topolovčan, T. (2020b). Through the looking glass: Methodological features of research of alternative schools. *Journal of Elementary Education*, 13(1), 55-71.

11. Dubovicki, S. i Topolovčan, T. (2021). Methodological approaches to the inclusion of students with disabilities. *Didactica Slovenica – Pedagoška obzorja*, 36(3-4), 148-165.
12. Dubovicki, S. i Velki, T. (2022). Methodological particularities in research on contemporary childhood in Croatia: A pedagogical–psychological perspective. *Journal of Elementary Education*, 15(1), 91-104.
13. Franković, D. (1958). *Povijest školstva i pedagogije u Hrvatskoj*. Zagreb: Pedagoško-književni zbor.
14. Gaćina Škalamera, S. (2006). Školski dokumenti. *Arhivske zbirke Hrvatskoga školskog muzeja*. Zagreb: Hrvatski školski muzej.
15. Gorard, S i Taylor, C. (2004). *Combining methods in educational and social research*. Berkshire: Open University Press.
16. Lukaš, M. i Munjiza, E. (2010). *Pedagoška hrestomanija. Izbor tekstova hrvatskih pedagoga*. Osijek: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet Osijek.
17. Matijević, M., Topolovčan, T. (2017). *Multimedijska didaktika*. Zagreb: Školska knjiga.
18. Ministarstvo znanosti i obrazovanja [MZO]. (bez dat.). *Nagrada „Ivan Filipović“*. Preuzeto 12. svibnja 2023. sa: <https://mzo.gov.hr/istaknute-teme/drzavne-nagrade/nagrade/nagrada-ivan-filipovic/887>
19. Moscatello, V. (2021). *Položaj učitelja nekad i danas u očima društva*. (Diplomski rad). Pula: Sveučilište Jurja Dobrile u Puli.
20. Munjiza, E. (2009). *Povijest hrvatskog školstva i pedagogije*. Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera, Filozofski fakultet u Osijeku. Hrvatski pedagoško-književni zbor ogranak Slavonski Brod. Osijek.

21. Munjiza, E. i Dubovicki, S. (2022). *Povijesni pregled vođenja i upravljanja u hrvatskom školstvu i školama*. Osijek: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti.
22. Ribić, E. (2020). *Uloga učitelja u školi 21. stoljeća* (Završni rad). Pula: Sveučilište Jurja Dobrile u Puli.
23. Rosandić, J. (2013). *Razvoj školstva u Hrvatskoj od 60-tih godina 19. stoljeća do kraja 20. stoljeća* (Diplomski rad). Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet.
24. Sekulić Erić, I. (2022). *Priručnik za polaganje stručnog ispita pripravnika u osnovnim i srednjim školama*. Zagreb: Zadruga štampa.
25. Strugar, V. (1993). *Biti učitelj*. Zagreb: Hrvatski pedagoško-književni zbor.
26. Strugar, V. (2014). *Učitelj između stvarnosti i nade*. Zagreb: Alfa.
27. Škrobar, M. (2021). *Učiteljice u Banskoj Hrvatskoj u drugoj polovici 20. stoljeća*. *Pro tempore*, (16), 325-334.
28. Šteh, B., Čepić, R. i Kalin, J. (2017). Status učitelja i učiteljske profesije: pogledi iznutra. U: Čepić, R. i Kalin, J. *Profesionalni razvoj učitelja: status, ličnost i transverzalne kompetencije* (str. 45-67). Rijeka: Učiteljski fakultet Sveučilišta u Rijeci.
29. Tkalac, K. (1973). *Školstvo Slavonije u 18. i 19. stoljeću* [Mijat Stojanović 1818. – 1881.]. Županja: vlast. nakl.
30. Topolovčan, T. (2016). Art-based research of constructivist teaching. *Croatian Journal of Education*, 18(4), 1141-1172.
31. Topolovčan, T. (2017). Utemeljena teorija u istraživanjima odgoja i obrazovanja. S. Opić, B. Bognar i S. Ratković (Ur.), *Novi pristupi metodologiji istraživanja odgoja* (str. 129-149). Zagreb: Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
32. Topolovčan, T. (2020). Certain dilemmas and opportunities to research the role of digital media in teaching and learning. U: A. Peko, M. Ivanuš Grmek i D. Delcheva (ur.), *Didactic Challenges III: Didactic Retrospective and Perspective Where/How do we go from here?* (str. 376-388). Osijek: Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku.
33. Trstenjak, D. (1908). *Slobodna škola*. Zagreb: Tiskara i litografija Mile Maravića.

34. Turk, E. (2021). *Percepcija građana o statusu učitelja u društvu* (Diplomski rad). Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet.
35. Vanek, K., Maras, A. i Karabin, P. (2021). Tko su dobri učitelji?. *Školski vjesnik*, 70 (2), 349-370.
36. Vidić, T. (2009). Zadovoljstvo poslom učitelja u osnovnoj školi. *Napredak*, 150 (1), 7-20.
37. Vonić, D. (2012). *Razvoj školstva od 19. stoljeća do početka 20. stoljeća* (Diplomski rad). Osijek: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet.
38. Vrgoč, H. (2012). Društveno-ekonomski aspekti učiteljstva. *Napredak*, 153 (3-4), 547-560.

KRATKA BIOGRAFSKA BILJEŠKA

Petra Dužaić rođena je 11. srpnja 1999. godine u Zagrebu. Svoje osnovnoškolsko obrazovanje započela je u Područnoj školi Komin, a zatim ga nastavila u Osnovnoj školi Dragutina Domjanića u Svetom Ivanu Zelini. Nakon završetka osnovne škole upisuje Srednju školu Dragutina Stražimira u Svetom Ivanu Zelini, smjer opća gimnazija. Srednju školu završava 2018. godine te iste godine upisuje Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu – odsjek u Čakovcu, smjer učiteljski studij, modul hrvatski jezik.

IZJAVA O SAMOSTALNOJ IZRADI DIPLOMSKOG RADA

Ja, Petra Dužaić, izjavljujem da je moj diplomski rad pod nazivom *Učiteljska profesija u Hrvatskoj od 1874. godine do danas* izvorni rezultat mojeg rada te da se u izradi istoga nisam koristila drugim izvorima osim onih koji su u njemu navedeni.

---

vlastoručni potpis studenta